

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2012

OMA KOTI -HANKKEEN LOPPURAPORTTI
Pitkääikaisasunnottomuuden vähentämishjelman
2008-2011 osahanke

21.2.2012

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. PITKÄAIKAISASUNNOTTUUDEN VÄHENTÄMISOHJELMA	1
3. OMA KOTI -HANKE	3
3.1 HANKKEEN ORGANISOINTI.....	3
3.2 OMA KOTI -HANKKEEN TEHTÄVÄT.....	4
4. RIKOSSEURAAMUSASIAKKAIDEN ASUNNON TARVE	5
5. RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN STRATEGIA	7
6. OMA KOTI -HANKKEEN JOHTORYHMÄN TOIMINTA	9
6.1 YLEISTÄ.....	9
6.2 ARJEN TAIDOT -KARTOITUS.....	10
6.3 ARJEN TAIDOT -TIETOPANKKI	11
6.4 OMA KOTI -SEMINAARIT	11
7. HYVÄT KÄYTÄNNÖT	12
7.1 VAPAUTTAMISSUUNNITELMAN LAADINNAN NORMIT JA HYVÄT KÄYTÄNNÖT	13
7.2 HYVÄT KÄYTÄNNÖT KAUPUNGEITTAIN.....	16
7.2.1 Joensuu	16
7.2.2 Jyväskylä	17
7.2.3 Kuopio	19
7.2.4 Lahti	22
7.2.5 Oulu	24
7.2.6 Tampere	26
7.2.7 Turku	27
7.2.8 Pääkaupunkiseutu	28
7.3 KRIMINAALIHUOLLON TUKISÄÄTIÖ JA ASUMISPALVELUOHJAUS	31
7.4 NUORTEN ASUMISEN POLKU	32
8. ARVIOINTI OMA KOTI -HANKKEESTA	32
TIIVISTELMÄ	35
LIITE 1. OMA KOTI –HANKKEEN ULKOINEN ARVIOINTI.....	37
LIITE 2. OMA KOTI -HANKKEEN ALOITUSSEMINAARI 12.06.2008	44
LIITE 3. OMA KOTI -HANKKEEN SEMINAARI 30.11. – 1.12.2010	45
LIITE 4. OMA KOTI -HANKKEEN ARVIOINTISEMINAARI 3.10.2011.....	47
LIITE 5. RIKOSSEURAAMUSASIAKKAAN ASUMISEN TUKIPROSESSI	48
LIITE 6. SOSIAALISEN ISÄNNÖINNIN PROSESSI JYVÄSKYLÄSSÄ.....	49
LIITE 7. ASUNNOTTOMAN PROSESSI LAHDESSA	50
LIITE 8. OULULAISTEN VAPAUTUVIEN VANKIEN TUETUN ASUMISEN PROSESSI.....	51

1. JOHDANTO

Oma Koti -hanke oli osa Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmää.¹ Oma Koti -hankkeen tarkoituksena oli kehittää sidosryhmäyhteistyökäytäntöjä, joilla tuetaan asunnottomina vankilasta vapautuvien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden asunnonsaantia ja asumista sekä muuta elämänhallintaa. Varsinkin suljetuista vankiloista vapautuvilla vangeilla on usein ongelmia, jotka vaikeuttavat arjessa selviytymistä. Vankien arjen taitoja ja kuntoutumista pyritään lisäämään jo vankila-aikana, koska se edistää elämänhallintaa ja vähentää siten riskiä rikosten uusimiseen. Päihdeongelmat, toimeentulon epävarmuus, puutteelliset arkipäivän taidot ja asunnottomuus vaikeuttavat yhteiskuntaan integroitumista, ja siksi onnistunut vapauttaminen edellyttää toimivaa yhteistyötä vapautuvan vangin kotipaikkakunnan sidosryhmien kanssa.

Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa korostetaan polkua rikoksettomaan elämään. Aktiivinen verkostoyhteistyö on keskeisessä roolissa strategian toteuttamisessa. Oma Koti -hanke toteuttaa strategian painopisteitä käytännössä. Toinen strateginen tavoite on turvallisesti kohti avoimempaa ja vaikuttavampaa täytöntöönpanoa.

2. PITKÄAIKAISASUNNOTTOMUUDEN VÄHENTÄMISOHJELMA

Valtioneuvosto teki 14.2.2008 periaatepäätöksen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmasta (PAAVO) vuosille 2008-2011. Ohjelman keskeisenä tavoitteena oli pitkäaikaisasunnottomuuden puolittaminen vuoteen 2011 mennessä ja toimenpiteiden tehostaminen asunnottomuuden ehkäisemiseksi. Ohjelmassa oli mukana 10 kaupunkia, joiden kanssa valtio solmi aiesopimukset. Aiesopimuksissa sovittiin siitä, mitä asumisyksiköitä kaupunkiin perustetaan hallituskaudella eri pitkäaikaisasunnottomien (mm. mielenterveysongelmaiset, päihdeongelmaiset, vapautuneet vangit) ryhmien käyttöön. Ohjelman keskeinen määrällinen tavoite, 1 250 uutta asuntoa tai tukiasuntopaikkaa pitkäaikaisasunnottomille, oli vuoden 2011 lopussa toteutumassa ja tosiasiallisesti ylittymässä. Käyttöön otettuja uusia asuntoja ja tukiasuntoja oli arviolta 1 600.

Ohjelman määrällisten tavoitteiden toteutumisen on mahdollistanut Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA:n) erityisryhmien investointiavustus ja korkotukilainoitus kaupungeille sekä Raha-automaattiyhdistyksen avustukset järjestöille. Sosiaali- ja terveysministeriön myöntämä Kaste -rahoitus puolestaan mahdollisti tukihenkilöstön palkkaamisen.

¹ <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=827&lan=fi>

Uusien asuntojen lisäksi ohjelmaan sisältyi laaja ennaltaehkäisevien toimenpiteiden kokonaisuus, jolla torjutaan muun muassa nuorten asunnottomuutta. Asumisneuvontaa on ARA:n avustuksella laajennettu palkkaamalla kaikkiaan 14 uutta asumisneuvojaa. (<http://www.ara.fi/default.asp?contentid=14830&lan=fi>)

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa olivat mukana ympäristöministeriö, Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA), sosiaali- ja terveysministeriö, Raha-automaattiyhdistys (RAY), Rikosseuraamuslaitos sekä kymmenen aiesopimusta allekirjoittanutta kuntaa: Helsingin, Espoon, Vantaan, Tampereen, Turun, Lahden, Jyväskylän, Kuopion, Joensuun ja Oulun kaupungit. Muita yhteistyökumppaneita olivat mm. Vailla vakainaista asuntoa ry (VVA ry), Nuorisoasuntoliitto ry (NAL), Kriminaalihuollon tukisäätiö KRITS ja Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma loi perustan asunnottomuuden hoidolle sekä siihen liittyville tukipalveluille. Asetetut määrälliset tavoitteet toteutuivat hyvin. Ohjelman myötä useimmissa siihen kuuluvissa kaupungeissa käynnistettiin myös yhteistyön kehittäminen rikosseuraamusalan ja sidosryhmien kesken.

Valtioneuvoston periaatepäätökseen sisältyi osahankkeena Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön (silloinen Rikosseuraamusvirasto) koordinoima kehittämisprojekti nimeltään Oma Koti -hanke. Hankkeessa toteutettiin paikallisia ja asiakaskohtaisia käytäntöjä asunnottomien vankilasta vapautuvien ja rikosseuraamusasiakkaiden tuettuun asumiseen. Yhteistyötä tehtiin ohjelmaan osallistuneiden kaupunkien ja asumispalveluja tuottavien järjestöjen kanssa. Kaupungit vastasivat asumisen ja tukipalveluiden järjestämisestä ja Rikosseuraamuslaitos osallistui hankkeen koordinointiin tarjoten siihen rikosseuraamusalan erityisasiantuntemusta. Rikosseuraamuslaitoksen Oma Koti -hankkeen alueryhmissä kehitettiin ja otettiin käyttöön hyviä käytäntöjä asunto- ja muiden palveluiden tarjoamisessa vankilasta vapautuville ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaille. Vankilasta vapautuneet osoittautuivat kuitenkin olevan ohjelman haastavin kohderyhmä.

Oma Koti -hanke oli jatkuvasti yhteydessä Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaan ohjelmajohtaja Juha Kaakisen ja ympäristöministeriön Peter Fredrikssonin / 18.7.2011 lukien Sari Timosen välityksellä. Oma Koti -hankkeen puheenjohtaja osallistui PAAVO:n laajaan ohjaus- ja seurantaryhmään sekä ympäristöministeriön ja ARA:n järjestämiin muihin tapahtumiin kuten hankkeen kansainväliseen arviointiin (Peer review) joulukuussa 2010. Oma Koti -hankkeen sihteeri osallistui ARA:n asumisneuvontafoorumiin. Vuosittain järjestet-

tävillä Asunnottomuuspäivillä oli mukana Oma Koti- hankkeen edustajia. Päivillä esiteltiin myös rikoksista rangaistujen tuen tarvetta ja Oma Koti -hanketta.

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman tiimoilta syntyi myös kaksivuotinen Tekes-rahoitteinen Nimi Ovessa -hanke². Vuosille 2010-2012 ajoittuva asunnottomien palveluiden kehittämishanke pyrkii kehittämään hankkeeseen osallistuvien yhteistyökumppaneiden palvelujärjestelmissä Asunto Ensin -periaatteen mukaisia palveluita. Asunto Ensin -periaatteen mukaan asunto on perusedellytys sosiaalisen kuntoutuksen prosessin käynnistämiseksi ja onnistumiselle. Palvelut kohdistuvat asunnottomuuden vähentämiseen ja ennaltaehkäisemiseen. Nimi Ovessa -hankkeen kohderyhmiä ovat mielenterveyskuntoutujat, päihdekuntoutujat sekä päihteidenkäyttäjät, nuoret ja vapautuvat vangit. Hankkeeseen osallistuvat Espoon, Helsingin, Tampereen ja Vantaan kaupungit sekä Helsingin Diakonissalaitos, Silta-Valmennusyhdistys ry ja Vailla Vakinaista Asuntoa ry.

3. OMA KOTI -HANKE

3.1 Hankkeen organisointi

Oma Koti -hanketta johti johtoryhmä ja alueellisesta/paikallisesta yhteistyön kehittämisestä vastasivat alueryhmät. Hankkeessa ei ollut nimettyjä hanketyöntekijöitä. Hankkeen johtoryhmään kuuluivat asiantuntijajäsen Riitta Granfelt Helsingin yliopistolta/SOCCAsta, Heikki Haapapuro Oulun kaupungista, Juhani Iivari Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksesta (2010 saakka), Juha Kaakinen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmasta, Sanna Lehtonen Vailla vakinaista asuntoa ry:stä, Veikko Luhtanen Raha-automaattiyhdistyksestä, Jukka Mäki Kriminaalihuollon tukisäätiöstä, Outi Ristimäki Espoon kaupungista, Keijo Tanner sosiaali- ja terveysministeriöstä, Sari Timonen/ 18.7.2011 lukien Mira Eriksson Nuorisotasuntoliitto ry:stä, Riitta Wallin Lahden kaupungista sekä Tuula Tarvainen, Petri Niemelä, Eeva-Leena Jaakkola ja Vuokko Karsikas (puheenjohtaja) Rikosseuraamuslaitoksesta. Sihteerinä toimi ensin Anne Taali ja 1.5.2009 alkaen Karoliina Taruvuori Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköstä.

Tuula Tarvainen, Petri Niemelä ja Eeva-Leena Jaakkola jäivät pois johtoryhmästä vuoden 2010 alusta, jolloin johtoryhmään kutsuttiin mukaan kehityspäällikkö jokaiselta rikosseuraamusalueelta. He olivat Maija Riitta Auvinen Etelä-Suomen, Raili Virta Länsi-Suomen ja Juha Parkkisenniemi Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueilta.

² www.asuntoensin.fi

Oma Koti -hankkeen alueelliset työryhmät perustettiin silloisten aluevankiloiden aluerajojen mukaisesti. Rikosseuraamusvirasto suositteli, että työryhmiin kutsuttaisiin alueen ohjelmaan osallistuvien kaupunkien, aluevankiloiden, Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistojen ja keskeisten yhteistyökumppanien edustajat. Puheenjohtajaksi toivottiin kaupungin edustajaa ja aluevankilan johtaja oli vastuussa ensimmäisen kokouksen koolle kutsumisesta. Alueryhmiä muodostettiin sekä alueellisena (pääkaupunkiseutu, Kuopio-Jyväskylä-Joensuu) että kaupunkikohtaisena (Lahti, Oulu). Tampereelle ei perustettu erillistä alueryhmää, koska siellä yhteistyötä jatkettiin aiemman Yre-ryhmän³ puitteissa. Turkuun ei saatu perustettua yhteistyöryhmää koko aikana, vaikka siitä käytiin useita neuvotteluja.

3.2 Oma Koti -hankkeen tehtävät

Rikosseuraamuslaitoksen hankkeelle, joka sai myöhemmin nimen Oma Koti -hanke, asetettiin Valtioneuvoston periaateohjelmassa tavoitteeksi:

1. Tukea kaupunkien ja rikosseuraamusalan toimenpiteitä, joilla tuotetaan toimivia paikallisia ja asiakaskohtaisia käytäntöjä asunnottomien vankilasta vapautuvien ja kriminaalihuollon asiakkaiden tuettuun asuttamiseen.
2. Tuottaa ja edelleen välittää rikosseuraamusalalla, kunnissa ja eri yhteistyökumppanien parissa hyödynnettäväksi käytännössä toimivia vankeinhoidon, kriminaalihuollon ja eri toimijoiden yhteistyömalleja.
3. Tukea ARA:n johdolla toimivan pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelman seuranta- ja ohjausryhmän työtä.

Hankesuunnitelman mukaan hankkeen tehtäviä olivat:

1. Nykytilan kartoitus: asiakkaiden asumiseen liittyvät ongelmat ja erilaiset asumistarpeet. Asiakkailla voi olla mm. vuokravelkoja ja häätöjä aiheuttanut häiritsevää käyttäytymistä, jotka ovat esteinä asunnon saamiselle. Lisäksi heillä voi olla puutteita asumisvalmiuksissa ja muita asumista haittaavia ongelmia, kuten päihdeongelmat. Asumistarpeet ja sosiaalinen tilanne ovat yksilöllisiä.
2. Rikosseuraamuslaitoksen asumista tukevien toimintojen selvittäminen (esim. arkielämän taitojen sekä sosiaalisten ja kognitiivisten taitojen kehittäminen, velkaneuvonta, päihdekuntoutus, muu kuntoutus ja muutostyö)
3. Kaupunkien palvelujärjestelmien ja asumiseen liittyvien käytäntöjen kuvaaminen

³ Yhteistyössä rikoksettomaan elämään – kansallinen, poikkihallinnollinen hanke, jossa tehostetulla yhteistyöllä etsittiin nykyistä vaikuttavampia keinoja seuraamusjärjestelmän piiriin joutuneiden henkilöiden elämänhallinnan parantamiseksi.

4. Käytäntöjen kehittäminen asunnottomien vankilasta vapautuvien ja kriminaalihuollon asiakkaiden tuettuun asuttamiseen, mikä edellyttää:

- sen suunnittelua, miten vankila-aikana voidaan lisätä henkilön asumisvalmiuksia (sis. asumisharjoittelu)
- kriteerien määrittelyä tukiasuntoihin
- asumispolkujen ja muiden palvelujen suunnittelua vankilasta vapauduttaessa ja siivissä ottaen huomioon asumistarpeiden yksilöllisyys.

5. Hankkeessa mukana olevien kaupunkien kanssa suunniteltujen hyvien käytäntöjen hyödyntäminen yhteistyössä muiden kuntien kanssa.

4. RIKOSSEURAAMUSASIAKKAIDEN ASUNNON TARVE

Tietoa vankilasta vapautuvien asunto-ongelmista tuotettiin sekä vankitietojärjestelmästä että ARA:n kokoamista tiedoista. Molemmissa tietolähteissä on puutteita, joten tiedot ovat vain suuntaa-antavia. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden asuntotilanne selviää yhdyskuntaseuraamusrekisteristä (Tyyne).

Taulukko 1. Eri kaupunkeihin vuosina 2010 ja 2011 rangaistusta suorittamasta vapautuneet vankitietojärjestelmän mukaan (N)

	2010	2011
Espoo	172	165
Helsinki	986	917
Vantaa	211	217
Joensuu	74	69
Jyväskylä	110	130
Kuopio	97	104
Lahti	163	158
Oulu	150	147
Tampere	261	253
Turku	289	275
Koko maa	5169	5234

Rangaistusta suorittamasta vapautuneisiin, joiden määrä oli yli 5000 sekä vuonna 2010 että 2011, on luettu ehdotonta vankeutta ja sakon muuntorangaistusta suorittaneet. Sen lisäksi vankilasta vapautui tutkintavankeja, joita ei ole otettu huomioon em. luvuissa. Espooseen, Helsinkiin ja Vantaalle vapautui yhteensä noin neljännes vapautuneista molempina vuosina. Koska heidän määränsä on suuri, olisi ensiarvoisen tärkeää, että pääkaupunkiseudulla on riittävästi asumisyksiköitä ja palveluita sekä että yhteistyö kaupunkien ja Rikosseuraamuslaitoksen kesken toimii hyvin.

Vankilasta vapautuneiden asunnon tarvetta selvitetään vapauttamissuunnitelman laadinnan yhteydessä. Vapauttamissuunnitelma laaditaan kuitenkin vasta noin 60 %:lle vapautuvista. Avolaitoksista vapautuvista suunnitelma tehdään noin 80 %:lle ja suljetuista vankiloista vapautuvista vain joka toiselle. Määrä on lisääntynyt koko vankeuslain voimassaoloajan vuodesta 2006 lähtien mutta suunnitelmia ei edelleenkään tehdä kaikille. Erityisesti lyhytaikaisvangeille suunnitelmaa ei aina ehditä tehdä. Tietojen puutteellisuuden vuoksi tulokset ovat vain suuntaa-antavia.

Taulukko 2. Eri kaupunkeihin asunnon tarpeessa vapautuvien osuus vuosina 2008 – 2011, % rangaistusta suorittamasta vapautuvista

	2008	2009	2010	2011
Espoo	39	28	35	34
Helsinki	39	39	36	36
Vantaa	33	35	30	31
Joensuu	33	24	40	29
Jyväskylä	41	21	29	33
Kuopio	16	29	21	26
Lahti	38	26	38	32,5
Oulu	38	45	37,5	35
Tampere	33	37	21	28
Turku	40	34	25	36.5
Koko maa	34	28	27	28

Varmoja johtopäätöksiä eri kaupunkeihin vapautuvien asunnontarpeesta ei voida tehdä, koska tiedot puuttuvat usean vangin kohdalta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että selvää muutossuuntaa ei ole havaittavissa, vaan asunnon tarpeessa olevien osuus voi välillä laskea ja välillä nousta tai pysyä samalla tasolla. Koko maan tilanne on hieman parempi kuin useissa suurissa kaupungeissa. Poikkeuksiakin on, esim. Kuopiossa asunnon tarvetta on kaikkina tarkasteltuina vuosina ollut yhtä harvoin kuin koko maassa eli runsaalla neljänneksellä tai jopa harvemmallä. Tampereen luvut olivat viime vuonna koko maan tasolla ja 2010 jopa paremmat.

Taulukko 3. Vankilasta asunnottomina vapautuneet vangit vuosina 2009-2010 ARA:n tilaston mukaan

	Yksinäisiä asunnottomia 2009	Pitkäaikais-asunnottomia 2009	Yksinäisiä asunnottomia 2010	Pitkäaikais-asunnottomia 2010
Helsinki	35	30	35	30
Espoo	9	9	5	4
Vantaa	14	4	14	6
Tampere	19	11	8	2
Turku	5	?	5	0
Kuopio	2	0	10	0
Oulu	4	4	6	2
Jyväskylä	9	1	7	5
Lahti	7	7	5	2
Joensuu	5	1	3	0

ARA:n tilastot vaikuttavat melko alimitoitetuilta Rikosseuraamuslaitoksen tietoihin verrattuna. Kyseessä ovatkin lähinnä arviot, jotka ovat riippuvaisia arvion tehneen työntekijän käytettävissä olevasta tiedosta.

Taulukko 4. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaat kotikunnan mukaan 15.11.2011

Kotikunta*)	Yhdyskuntapalvelu	Ehd.vap.valvonta	Ehd.rang.nuorten valvonta	Toimeenpanoja yhteensä	Henkilöitä yhteensä
Espoo	53	38	30	121	117
Helsinki	182	142	214	538	491
Vantaa	56	59	39	154	142
Joensuu	29	13	30	72	64
Jyväskylä	79	28	33	140	125
Kuopio	39	33	54	126	117
Lahti	38	39	45	122	113
Oulu	71	43	50	164	144
Tampere	104	84	72	260	235
Turku	84	46	65	195	189
Kaikki yht.	735	525	632	1892	1737

*) Kotikuntatieto on peräisin Tyyne-asiakastietojärjestelmästä

Yhdyskuntaseuraamusasiakkaita oli 15.11.2011 hankkeessa mukana olevissa kunnissa yhteensä 1737, joista pääkaupunkiseudulla asui 43 %.

Taulukko 5. Yhdyskuntaseuraamusta suorittavien asuntotilanne vuosina 2008 – 2010 (vakainainen asunto puuttuu), %

	1.5.2008	1.5.2009	1.5.2010	1.5.2011
Nuoret valvottavat	18	17	18	19
Yhdyskuntapalvelu	14	13	12	12
Ehdonalaisesti vapautuneet	37	32	32	31

Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden tilanne asunnon suhteen on jatkuvasti ollut ehdonalaisesti vapautuneita valvottavia lukuun ottamatta parempi kuin vangeilla. Nuorista valvottavista vakainainen asunto puuttui alle viidennekseltä, yhdyskuntapalvelua suorittavista runsaalta kymmenesosalta.

5. RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN STRATEGIA

Rikosseuraamuslaitoksen strategian yksi tärkeä kulmakivi on polku vapauteen, jota pitkin edetään asteittain kohti vapaampia olosuhteita. Vapauttamisvaiheen kehittämisellä voidaan lieventää vankilan ja siviilin välistä kynnystä ja edistää vankilasta vapautuvan sijoittumista takaisin yhteiskuntaan hallitusti. Vapauttamisvaiheen ja siihen liittyvän sidosryhmäyhteistyön kehittäminen onkin noussut Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa entistä keskeisempään

asemaan. Vankien vapautteen valmentautumista tehostetaan yksilöllisten suunnitelmien, intensiivisen ohjauksen, verkostotyön ja vapauttamisprosessin organisoinnin avulla.

Avolaitoksen vapaammissa olosuhteissa vapautteen valmistautuminen on helpompaa kuin suljetussa vankilassa. Perinteisten avolaitosten rinnalle on otettu käyttöön vapauttamisyksiköitä tai vastaavaa toimintaa. Vapauttamisyksiköllä tarkoitetaan yksikköä, johon sijoitetaan lähellä vapautumista olevia rangaistusvankeja ja vapauttamisyksikkötoiminnan tarkoituksena on edistää vankilasta vapautuvien vankien sopeutumista yhteiskuntaan. Vapauttamisyksikössä voidaan tarjota vapautumisen valmisteluun, arjen taitoihin ja päihteettömään elämään liittyviä ohjauspalveluita, työnhakupalveluita ja vertaisryhmätoimintaa joko itse tuottamalla tai ulkopuolisia palveluita käyttämällä. Vapauttamisyksiköt tarjoavat mahdollisuuden itsenäisen elämän harjoitteluun niille, joita ei esimerkiksi asunnon tai toimintavelvoitteen puutteen vuoksi voida sijoittaa koevapauteen.

Kuopioon vapauttamisyksikkö perustettiin 1.5.2010. Etelä-Suomen ja Länsi-Suomen rikosseuraamusalueilla käynnistettiin tehostettua vapauttamistoimintaa yhteistyössä sidosryhmien kanssa 1.2.2012 alkaen. Vankilasta vapautuvia sijoitetaan vankeuden loppuajaksi Sillanpirtin hoitokotiin ja Silta-Valmennusyhdistykseen, joissa sidosryhmäyhteistyön avulla rakennetaan tehostetusti polkua vapauteen.

Valvottu koevapaus mahdollistaa yhteiskuntaan palaamisen valvotusti. Koevapaus on ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuun sijoittuva ajanjakso, jolloin vanki osallistuu erilaisiin toimintoihin kuten opiskeluun, kuntoutukseen tai työhön vankilan ulkopuolella tarpeellisen valvonnan alaisena. Koevapauden ajaksi vanki sitoutuu päihteettömyyteen. Koevapaudessa olevalla on oikeus yhteiskunnan normaalipalveluihin ja sosiaaliturvaetuuksiin. (Valvotun koevapauden toimeenpano. Rikosseuraamuslaitoksen menettelyohje 6.2.2009/6/011/2008)

Rikosseuraamuslaitoksen strategia korostaa avolaitosten rinnalla myös yhdyskuntaseuraamusten käyttöä, sillä niillä voidaan vähentää vankeudesta aiheutuvia haittoja ja lisätä vankeutta tehokkaammin tuomitun edellytyksiä yhteiskuntaan integroitumiseen.⁴ Uutena seuraamusmuotona otettiin 1.11.2011 käyttöön valvontarangaistus, jonka tuomittu suorittaa kotonaan osallistuen hänelle määrättyyn toimintavelvoitteeseen. Valvontarangaistuksen toimeenpanoa valvotaan sähköisesti ns. jalkapannalla. Sekä koevapauden että valvontarangaistuksen yhteydessä tulee varmistaa, että myös ne, joilla ei ole rangaistuksen suorittamiseen sopivaa asuntoa, ovat tasavertaisessa asemassa.

⁴ Ks. esim. Rautniemi Lasse. Vapaus - suuri vankila, Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana rangaistuksena. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2009.

6. OMA KOTI -HANKKEEN JOHTORYHMÄN TOIMINTA

6.1 Yleistä

Johtoryhmä kokoontui hankkeen aloitusvuonna 2008 kerran, vuonna 2009 viisi kertaa, vuonna 2010 neljä kertaa ja vuonna 2011 neljä kertaa. Lisäksi vuonna 2008 järjestettiin hankkeen aloitusseminaari, 2010 Oma Koti -seminaari, jossa mm. esiteltiin hankkeessa mallinnettuja yhteistyökäytäntöjä, ja 2011 hankkeen arviointiseminaari.

Hankesuunnitelman mukaisesti johtoryhmä ohjasi alueryhmien toimintaa sekä pyrki edistämään alueryhmien kehittämien hyvien käytäntöjen levittämistä muille alueille. Johtoryhmä teki selvityksen yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien puutteista arjen taidoissa ja niiden kehittämistä tukevista toiminnoista Rikosseuraamuslaitoksessa. Johtoryhmän aloitteesta laadittiin myös Rikosseuraamuslaitoksen käyttöön materiaalia vankien ja asiakkaiden arjen taitojen kehittämisen helpottamiseksi. Johtoryhmä kuuli seuraavia henkilöitä:

- Jouko Karjalainen esitteli Stakesin (nyk. THL) "Arki kuntoon – lainrikkojen tuen tarve"-tutkimuksen, jossa käsitellään kuntien toimintatapoja lainrikkojen asumispalveluissa ja sosiaalityössä. (12.12.2008)
- Timo Valkama KRIS -Tampere ry:stä ja Mirja Siren Tampereen kaupungista kertoivat Tampereella järjestettävistä palveluista vapautuville vangeille. (1.12.2009)
- Hanna-Kaisa Ryyänen Kriminaalihuollon tukisäätiöstä esitteli tekemäänsä selvitystä vaikeasti asutettavien vapautuvien vankien tukimahdollisuuksista (11.3.2010)
- Noora Seinä kertoi asumispalvelukoordinaattorin tehtävistä Kriminaalihuollon tukisäätiön asunnottomuusprojektissa. (11.3.2010)
- Taru Neiman Helsingin kaupungin sosiaalivirastosta kertoi sosiaalitoimessa tapahtuneista muutoksista vankilasta vapautuvien palveluissa. (24.5.2010)
- Marko Kettunen (SOCCA) esitteli Tekes-rahoitteista "Nimi Ovesa 2010-2012"-hanketta. (24.5.2010)⁵.
- Markku Rautiainen Joensuun Nuorisoasuntoyhdistyksestä esitteli Joensuussa toteutettua Nuttu-projektia. (5.10.2010)
- Sampo Järvelä Silta-Valmennuksesta esitteli Oma ovi -hanketta. Hankkeessa tehdään yhteistyötä Kylmäkosken vankilan kanssa. (5.10.2010)

⁵ Vapautuvat vangit ovat Tampereen osahankkeen kohderyhmä (http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin/). Oma koti –hanke on tehnyt yhteistyötä Nimi ovesa -hankkeen kanssa osallistumalla sen järjestämiin tilaisuuksiin. Hankkeen asiantuntijajäsen toimii nykyisin tutkijana Nimi ovesa –hankkeessa.

6.2 Arjen taidot -kartoitus

Oma koti -hankkeen yhtenä tavoitteena oli selvittää rikosseuraamusasiakkaiden asumiseen liittyviä ongelmia ja erilaisia asumistarpeita. Rikosseuraamusvirasto asetti aluevankiloiden ja Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistojen tulostavoitteeksi vuonna 2009 tehdä kartoitus rikosseuraamusasiakkaiden asumiseen liittyvistä ongelmista, ja että kartoituksen perusteella tehdään suunnitelma siitä, miten asumiskyvyiltään heikoimman ryhmän asumisvalmiuksia voidaan omalla toiminnalla ja sidosryhmäyhteistyöllä kehittää. Myös Oma Koti -hankkeeseen osallistuminen kirjattiin tulostavoitteisiin.

Nykytilan kartoitus toteutettiin siten, että vankilat ja aluetoimistot vastasivat vuonna 2009 Oma Koti -hankkeen kyselyyn rikosseuraamusasiakkaiden asumiseen liittyvistä ongelmista. Kartoituksessa selvitettiin arjen taitoja sekä Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistoissa ja vankiloissa järjestettävää arkielämän taitoihin tähtäävää toimintaa.⁶ Kartoituksen mukaan etenkin suljetuissa vankiloissa olevilla vangeilla oli puutteita arjen taidoissa. Heikosti selviytyviä arvioitiin olevan lähes kolmannes. Yhdyskuntaseuraamusta suorittavista⁷ paljon ongelmia arjen taidoissa arvioitiin olevan noin neljänneksellä. Paras tilanne oli avolaitosvangeilla, joista heikosti selviytyviä katsottiin olevan vain runsas 10 %.

Arjen taitoihin liittyviä ongelmia havaittiin raha-asioiden hoitamisessa, virastoissa asioinnissa, lomakkeiden täytössä, päivärytmin hallinnassa, ruoanvalmistuksessa ja hygieniassa, vaatteista ja siivoamisesta huolehtimisessa, oman terveyden hoidossa ja vanhemmuuden taidoissa. Monia käytännön ongelmia selittävät vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden heikot sosiaaliset valmiudet sekä päihdeongelmat, joista on tietoa mm. Terveystutkimuksessa⁸. Tutkimuksen mukaan lähes 90 %:lla vangeista ja 84 %:lla yhdyskuntapalveluasiakkaista on ollut jokin päihdehäiriö elämänsä aikana. Myös fyysinen sairastavuus ja mielenterveyden häiriöt olivat erittäin yleisiä. Vain alle puolet vangeista oli täysin työkykyisiä. Vankien koulutustausta oli alhainen: miesvangeista ammatillinen koulutus puuttui yli kolmannekselta ja naisvangeista yli puolelta. Ansiotyössä miehistä oli ollut ennen vankilaa runsas viidennes ja naisista 6 %. Yhdyskuntapalvelua suorittaneiden tilanne oli hieman parempi ja heistä runsas kolmannes oli ansiotyössä.

⁶ Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2010. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien arjen taidot sekä niiden kehittäminen. Anne Taali, Karoliina Taruvuori, Vuokko Karsikas.

⁷ Yhdyskuntaseuraamukseen luetaan nuorten rikosentekijöiden valvonta, nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelu ja ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta sekä uutena valvontarangaistus.

⁸ Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidon tarve. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2010. Matti Joukamaa ja työryhmä.

6.3 Arjen taidot -tietopankki

Lari Miikkulaisen (Rikosseuraamuslaitos) laatima Arjen taidot -tietopankki sisältää monipuolista materiaalia rikoksista tuomittujen arjessa selviytymisen ja elämänhallinnan edistämiseen. Tietopankin osa-alueista erityisesti siivous, ruoanlaitto, terveydestä huolehtiminen, talouden hallinta, ajanhallinta ja asiointitaidot on perinteisesti mielletty arjen taitojen kokonaisuuteen kuuluviksi asioiksi. Myös työ, koulutus, perhe ja vapaa-aika ovat arkielämän kokonaisuuden osia, joiden hallinta edellyttää arjen taidoiksi mielletäviä valmiuksia, kuten sosiaalisia taitoja, työelämätaitoja ja asumistaitoja. Lisäksi tietopankissa on maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen kanssa työskentelyyn suunnattua materiaalia. Jokaisesta aihealueesta on kerätty sekä taustatietoa että käyttökelpoisia nettilinkejä.

Tarkoituksena on, että Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta ja muut toimijat voisivat hyödyntää tietopankkia tarpeen mukaan. Tietopankin linkeistä löytää helposti tulostettavaa materiaalia, jota voi jakaa vangeille luettavaksi osastoilla tai hyödyntää yksilö- ja ryhmätyöskentelyssä. Lisäksi erilaisten kurssien pitäjät voivat löytää linkeistä materiaalia opetuksen tueksi. Tietopankki voi olla käyttökelpoinen myös koevapauden tai ehdonalaisen vapauden valmisteluvaiheessa. Yhdyskuntaseuraamustyöskentelyssä tietopankkia voi hyödyntää yksilö- ja verkostotyössä ja palveluohjauksessa. Myös rikoksista tuomitut itse voivat mahdollisuuksien mukaan käydä sivuilla etsimässä tietoa.

Tietopankkia on tarkoitus kehittää interaktiivisesti täydentyväksi, valtakunnalliseksi kokonaisuudeksi, johon Rikosseuraamuslaitoksen yksiköiden työntekijät voivat lähettää omia linkkejään paikkakuntansa palveluista sekä työyhteisöjensä hyvistä käytännöistä.⁹

6.4 Oma Koti -seminarit

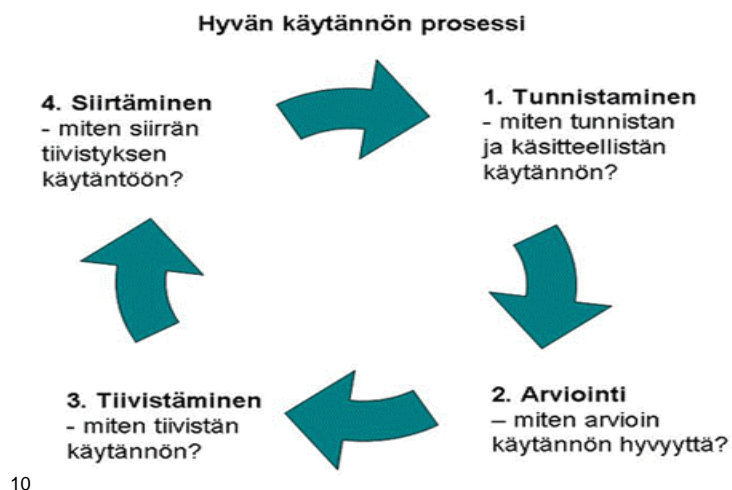
Hanke käynnistettiin aloitusseminaarilla 12.6.2008, johon kutsuttiin eri yhteistyötahoja. Mukana oli erityisesti järjestöjen edustajia. (Ohjelma liitteenä 2.)

Oma Koti -seminaari pidettiin 30.11-1.12.2010. Sen tarkoituksena oli valmiuksien lisääminen rikosseuraamusasiakkaan arjen taitojen tukemiseen rangaistusaikana sekä hyvien yhteistyökäytäntöjen kehittäminen asumisen ja tukipalvelujen järjestämisessä. Seminaarin järjestivät Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö ja Kriminaalihuollon tukisäätiön Vankien asumisen tukiprojekti.

⁹ Arjen taidot – tietopankki. Rikosseuraamuslaitos 2011 (Lari Miikkulainen)

Ensimmäisenä päivänä käytiin läpi Asunto Ensin -periaatetta vankilasta vapautuvan näkökulmasta, nuorten vankien vapautumispolkua, nuorten asumisen sisältöpalveluita, arjen perustaitojen opettelua suljetussa vankilassa ja avolaitosta vapauttamisen valmentajana sekä esiteltiin arkielämän taitojen käsikirjaa. Lisäksi pohdittiin ryhmissä kysymystä siitä, kuinka rikoksista rangaistujen arjen taitoja voidaan kehittää. Toisena päivänä käsiteltiin Tampereen mallia asunnottomuuden vähentämiseksi, Vantaan kaupungin yhteistyömallia vankiloiden kanssa ja vangin vapautumisen valmistelua Vanajan vankilassa. Kriminaalihuollon tukisäätiö kertoi kokemuksiaan valvotusta koevapaudesta ja Oulun kaupunki asumispalvelujen ohjauksesta vapautumisen jälkeen. (Ohjelma liitteenä 3.)

7. HYVÄT KÄYTÄNNÖT

Hyvällä käytännöllä ei ole vakiintunutta määritelmää. Eroja esiintyy esimerkiksi siinä, kuinka käytäntö arvioidaan ja tiivistetään. Yleensä näkökulmia yhdistää ajatus hyvän käytännön prosessimaisuudesta ja sellaisten keinojen kuvaaminen, joiden avulla päästään parhaisiin tuloksiin. Tavallisesti hyvä käytäntö määritellään myös toimintatavaksi, joka on eettisesti hyväksyttävä ja lainmukainen ja tuottaa hyvää toiminnan kohteelle.¹¹

Kun puhutaan hyvästä käytännöstä, on kysymyksessä viime kädessä aina jotain paikallista ja sitä soveltaa jokin paikallinen käytäntöyhteisö. Kyse on kompleksisesta ilmiöstä, joten tiedon saanti ja etenkin sen ilmiön siirtäminen toiseen kontekstiin on monimutkaista. Uuden asian, idean tai toiminnon artikulointi ja toisaalta sen käytäntöön sijoittaminen vaativat erityistä op-

¹⁰ <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/hyvakaytanto/prosessi/>

¹¹ <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/hyvakaytanto/lahtokohtia/nakokulmia/>

pimisprosessia, johon eri tavoin osallistuu laajempi käytäntöyhteisö.¹² Hyvien käytäntöjen kehittämisen voi nähdä esimerkiksi yhteisten rajapintojen paikantamisena ja uudenlaisen toimintakulttuurin luomisena tai jäsentämisenä. Kyse voi olla myös hiljaisen tiedon (tacit knowledge) tuomisesta näkyväksi.

Oma Koti -hankkeen yksi keskeinen tavoite on ollut hyvien alueellisten käytäntöjen kehittäminen asunnottomien vankilasta vapautuvien ja rikosseuraamusasiakkaiden tuettuun asumiseen ja levittäminen muiden hyödynnettäviksi. Mukana on suuri joukko eri toimijoita, joten ratkaistavana on ja on ollut lukuisia organisatorisia ja käytännöllisiä haasteita.

7.1 Vapauttamissuunnitelman laadinnan normit ja hyvät käytännöt

Vankeusajan toimintojen sekä asteittaisen ja suunnitelmallisen vapauttamisen tulee tukea rangaistusta suorittavan arkielämästä selviytymistä sekä valmiuksia rikoksettomaan elämään. Tätä varten vankien rangaistusaikainen toiminta suunnitellaan jo alkuvaiheessa arviointikeskuksessa. Rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumislupien myöntämisestä. Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot.

Rangaistusajan suunnitelmaa tarkennetaan sijoitusvankilassa. Hyvissä ajoin ennen vangin vapauttamista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvottaville tehtävällä valvontasuunnitelmalla. Vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen palvelujen tarpeensa. (Vankeuslaki 4:6 §) Vapauttamissuunnitelma käsittää vapautuneen yhteiskuntaan integroitumista edistävät palvelut ja suunnitelman palveluiden toteuttamisesta.

Vapauttamissuunnitelmaa valmisteltaessa on selvitettävä niitä tekijöitä, jotka tukevat vapautuvan vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Erityisesti on arvioitava vapautuvan vangin asumiseen, toimeentuloon, työhön tai koulutusjärjestelyihin, sosiaalisiin suhteisiin, työkykyyn, terveydenhuoltoon sekä päihdekuntoutukseen ja muuhun psykososiaaliseen kuntoutukseen liittyviä tarpeita. (Valtioneuvoston asetus vankeudesta 11:79 §)

¹² Hyvien käytäntöjen tutkittavuudesta, siirrettävyydestä ja jatkuvuudesta. Tom Erik Arnkil – Jaakko Seikkula – Robert Arnkil. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005):6.

Suunnitelmat valmistellaan yhteistyössä vangin kanssa. Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin oltava yhteistyössä vangin suostumuksella hänen koti- tai asuinkuntansa viranomaisten, muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Vangin yhteiskuntaan sijoittumisen parantamiseksi vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa on lisäksi vangin suostumuksella oltava tarpeen mukaan yhteistyössä vangin koti- tai asuinkunnan sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten kanssa. (Vankeuslaki 4:7§)

Sosiaali- ja terveysministeriö on laatinut yhteistyössä oikeusministeriön ja Suomen Kuntaliiton kanssa selvityksen rikoksista rangaistujen tuen tarpeesta sekä suosituksista yhteistoiminnalle¹³. Seuraavassa kuvataan raportissa esitetty kuntien ja vankeinhoidon välinen yhteistoimintamalli vapautumisvaiheessa sekä vapaudessa, erityisesti sen alkuvaiheessa. Raportissa korostetaan myös eri viranomaisten suunnitelmien koordinoitua toistensa kanssa.

Hyviä käytäntöjä vankilaan tulovaiheessa

- vankila selvittää riski- ja tarvearvioinnin tai tulohaastattelun yhteydessä vangin halukkuuden ja tarpeen vankeinhoidon, sosiaalitoimen ja muun yhteistyön tarpeen rangaistusajan toiminnan suunnittelussa (yksilöity lomake jonka vanki allekirjoittaa).
- vankila ilmoittaa vangilta luvan saatuaan kotikunnan sosiaalitoimelle tämän tulosta vankilaan ja pyytää sosiaalitoimelta tietoja vangin saamista palveluista kuten osallistumisesta päihdehoitoon. Samalla kysytään sosiaalitoimen halukkuutta osallistua vangin rangaistusajan toiminnan suunnitteluun.
- kotikunta lähettää vankilaan tiedot henkilön saamista sosiaalitoimen palveluista ja arvioi, mitä sosiaalitoimen mielestä tulisi ottaa huomioon vangin rangaistusajan hyödyntämiseksi.
- vankila, kunnan sosiaalitoimi sekä mahdolliset muut toimijat sopivat rangaistusajan suunnittelukokoukseen osallistumisesta /neuvottelusta / mahdollisesta muusta yhteistyötavasta, jonka toteuttamisesta vastaa vankila. Vangin läsnäolo kokouksessa on edellytys yhteistyön käynnistymiselle.
- arviointikeskus laatii rangaistusajan suunnitelman
- vankila mahdollistaa vangin yhteydenpidon sosiaali- ja terveysvirastoon, muihin viranomaisiin ja auttamistahoihin
- vankila antaa kunnan sosiaalitoimelle vankia koskevat tarvittavat tiedot, kuten tiedot vangin ansioista toimeentulotukihakemuksen käsittelyä varten
- vankila ja kunta tekevät yhteistyötä mm. lastensuojelu-, toimeentulotuki- ja asuntoasioissa

¹³ Sosiaali- ja terveysministeriö 2006:6 – Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle.

- kunnan terveystoimi antaa vangin luvalla vankilan terveydenhuoltoyksikölle terveydenhuoltoa koskevat tiedot

Hyviä käytäntöjä rangaistuksen täytäntöönpanovaiheessa

- luodaan edellytykset tarvittavan yhteistyön järjestämisestä vankilan ja kotikunnan välillä esim. vangin päihdekuntoutuksen suunnittelussa, sekä lastensuojelu-, toimeentulotuki- ym. asioissa
- vankila mahdollistaa vangin yhteydenpidon sosiaali- ja terveystoimeen sekä muihin viranomaisiin ja auttamistahoihin vankila-aikaisissa asioissa
- vankila antaa kunnan sosiaalitoimelle vankia koskevat tarvittavat tiedot, kuten tiedot vangin ansioista toimeentulotukihakemuksen käsittelyä varten
- kunnan sosiaalitoimi ja muut viranomaiset ja auttamistahot voivat järjestää informaatiotilaisuuksia vankilassa tarjoamistaan palveluista

Hyviä käytäntöjä vapautumisvaiheessa

- vankila mahdollistaa vangin yhteydenpidon sosiaali- ja terveystoimeen sekä muihin viranomaisiin ja auttajiin vapautumisen valmisteluun liittyvissä asioissa
- vankila selvittää tarvittaessa uudelleen vangilta halukkuuden ja tarpeen kotikunnan viranomaisten ja vankilan sekä muiden viranomaisten ja auttamistahojen yhteistyöhön vapauttamisen valmisteluun liittyen (yksilöity lomake)
- vankila ja kunnan sosiaali- ja terveystoimi tekevät vangin suostumuksella yhteistyötä vangin päihde- tai muuhun kuntoutuslaitokseen sijoituksessa, valvotussa koevapauksessa, ulkopuolisessa hoidossa sekä muissa vapautumiseen liittyvissä asioissa
- vangin suostumuksella vankila ilmoittaa vangin kotikunnan sosiaalitoimelle vangin vapautumisesta sekä vangin palveluiden tarpeesta, lähettää etukäteen sosiaalitoimelle perustiedot vangin tilanteesta vapautuessa ja kysyy kunnan mahdollisuutta osallistua vapautumisen jälkeisen tilanteen suunnitteluun
- kunnan sosiaalitoimi ilmoittaa vankilalle mahdollisuuksistaan osallistua vapauttamissuunnitelman laatimiseen sekä palveluiden saatavuudesta
- vankila vastaa vangin vapauttamisen suunnittelun järjestämisestä sosiaalitoimen, työhallinnon, asuntoviranomaisten, yhdyskuntaseuraamustoimiston ja muiden auttajien kanssa sovitun mukaisesti
- vankilassa tai vangin koti- tai asuinkunnassa järjestetään suunnittelukokous, johon osallistuu vangin ja vankilan edustajien lisäksi tarpeellisessa määrin kunnan sosiaali-, asunto- ja työvoimaviranomaisia, yhdyskuntaseuraamustoimiston edustajia ja muita auttamistahoja sekä vangin läheisiä ja tukihenkilöitä
- vankila, sosiaalitoimi ja muut auttamistahot ryhtyvät sovittuihin toimenpiteisiin vangin vapautumisen hyväksi

- vankilan terveydenhuoltoyksikkö antaa kunnan terveystoimelle vapautuvan luvalla tämän terveydenhuoltoa koskevat tiedot
- vankila tiedottaa ensihuollosta ja muista kunnan palveluista vankilasta vapautuville

Hyviä käytäntöjä vapausvaiheessa

- kunnan sosiaali- ja terveystoimi tarjoaa vankilasta vapautuvan tarvitsemat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, työhallinto työvoimapalvelut
- kunnan sosiaalitoimi tai muu auttamistaho, jolle tehtävä vangin tilanteen vuoksi parhaiten sopii (esim. valvontaan määrättyjen osalta yhdyskuntaseuraamustoimisto), ottaa tarvittaessa vastuun henkilön palveluohjauksesta ja eri toimijoiden välisen verkostokokouksen järjestämisestä

7.2 Hyvät käytännöt kaupungeittain

7.2.1 Joensuu

Joensuun kaupungissa keskityttiin Oma Koti -hankkeessa erityisesti asunnottomien nuorten tarpeisiin. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa nuoret olivat ryhmänä vapautuvien vankien rinnalla yksi haastavimpia kohderyhmiä. Joensuun alueella aloitettiin hankkeen aikana verkostomallinen vankilasta vapautumisen tukeminen sekä alueellinen asiakasohjausryhmä.

Nuorisoasuntoliitto ry ja Rikosseuraamuslaitos laativat kattavan *Nuoren asumisen polku rikosseuraamusalalla – prosessikuvauksen*. Kuvauksen tavoitteena oli esitellä toimijoita sekä selkiyttää toimintamalleja erityisryhmien asumiseen liittyvissä ongelmissa. Prosessikuvaus kokosi yhteen työkäytäntöjä sekä toimintamalleja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankilasta vapautuvien asumiseen liittyvien tarpeiden selvittämiseksi. (Rikosseuraamusasiakkaiden asumisen tukiprosessikaaviot liitteenä 5.)

Joensuun seudun nuorisoasuntoyhdistys ry (Josna) tekee yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa tarkoituksena asuttaa yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaana olevia sekä vankilasta vapautuvia nuoria. Yhteistyön etuina on tiedon kulkeminen sujuvasti tahojen välillä – asumista voidaan edesauttaa tuella sekä nopealla puuttumisella. Nuoren asuntotilannetta selvitetään yhteistyössä asunnon hakijan, Josnan asumisohjaajan ja Rikosseuraamuslaitoksen työntekijän kesken. Asumisohjaaja tekee arvion tapaamansa nuoren kokonaistilanteesta. Rikosseuraamuslaitos osti syksyllä 2010 Joensuun seudun nuorille ns. köyhyysrahalla arjen taitojen ohjausta.

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Nimetty henkilö kartoittaa asumisen tuen ja tarpeen sekä asumisvalmiudet.
- Tehdään riski- ja tarvearvio.
- Kartoitetaan yhteistyötahot (esim. sosiaalityö, asuntotoimi, vuokranantajat, päihde- ja mielenterveystyö, terveydenhuolto, hoitoyhteistyö).
- n. 3 kk ennen vapauttamista otetaan yhteyttä asumisen ja tuetun asumisen toimijaan ja aloitetaan yhteistyö.

Vapautumisvaiheen aikana:

- Alle 21-vuotiaalle nuorelle voidaan ehdollisen rangaistuksen ja ehdonalaisen vapauden yhteydessä määrätä valvoja. Yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijä tapaa nuorta – tapaamisten luonne suunnitellaan nuoren erityistarpeiden perusteella.
- Nuorta valmennetaan valvonta-ajan asumiseen yhteistyössä asumisen toimijan kanssa.
- Laaditaan asuntohakemus. Vankilasta vapautuvan nuoren asuntohakemus tulisi laatia varhain ennen vapautumista, sillä Josnan asuntoihin on jonoa. Asuntoa ei välttämättä ole mahdollista saada nopealla aikataululla.
- Tukihenkilö/valvoja saattaa nuoren asunnolle; alussa säilytetään tiivis kontakti vastuu-/tukihenkilön kanssa.
- Valvoja, tuetun asumisen toimija ja isännöinti vaihtavat tietoja ja ovat riittävän tiiviisti yhteistyössä (myös hoitotaho, jos mukana).
- Nuori ja keskeiset toimijat sopivat käytännöistä/menettelytavoista kriisin sattuessa.
- Työskentely, seuranta, arviointi ja palaute toteutetaan yhteisen suunnitelman mukaisesti.

Vapautumisen jälkeen:

- Asumisen jatkaminen pyritään turvaamaan seurantakäytännöillä ja jatkamalla tukea tarvittaessa.
- Tavoitteena on itsenäinen asuminen/vaihtoehtojen etsiminen (esim. päihde-, mielenterveyspalvelut tai hoitolaitos).

7.2.2 Jyväskylä

Jyväskylässä perustettiin hankkeen aikana moniammatillinen ja verkostoitunut asuntotyöryhmä, joka suunnittelee ja ratkaisee vankilasta vapautuvien ja yhdyskuntaseuraamusasiak-

kaiden asumisen ja siinä tarvittavan tuen yhdessä asunnon saajan kanssa. Menettely on sovellettu Kuopion mallista.

Jyväskylän Oma Koti -hankkeessa on tehty kuvaus kaupungin palveluista kehittämistyön pohjaksi.

Vuonna 2010 Jyväskylän kaupunki hankki Jyväskylän katulähetykseltä kuudelle asiakkaalle sosiaalista isännöintiä Rikosseuraamuslaitoksen köyhyysrahalla. Asiakkaat saivat vuokra-asuntonsa asuntotyöryhmän kautta. Vuonna 2011 sosiaalista isännöintiä hankittiin kahdeksalle asiakkaalle asumisohjaajan palveluna Jyväskylän kaupungin Asu lte -hankkeelta. Neljällä asiakkaalla vuonna 2011 aloitettu sosiaalinen isännöinti päättyi laaditun suunnitelman mukaisesti tai asiakas jatkoi muiden tukipalvelujen piiriin. (Sosiaalisen isännöinnin prosessikuvaus liitteenä 6.)

Vuonna 2011 otettiin käyttöön vapauttamisverkosto valvotun koevapauden asiakkaille. Vapauttamisverkoston toiminta pohjautuu keskeisesti asuntotyöryhmän ja sosiaalisen isännöinnin malliin. Vapauttamisverkostossa Rikosseuraamuslaitoksen keskeisiä yhteistyökumppaneita ovat Jyväskylän kaupunki ja Sovatek-säätiö. Jyväskylässä asiakkaille järjestettiin Marttaliiton Arjen taidot- kursseja. Mielenterveyden keskusliitto järjesti Uusi Ovi -kurssin. Merkittävä tulos tuotettujen palveluiden lisäksi oli Oma Koti -hankkeen seurauksena vireille pantu moniammatillinen yhteistyö ja sen syveneminen. Asuntotyöryhmä ja sosiaalinen isännöinti vastasivat hyvin valvotun koevapauden valmistelun ja toimeenpanon tarpeisiin.

Jyväskylän alueryhmä teki Oma Koti -hankkeen aikana kiinteää yhteistyötä Jyväskylän kaupungin aikuissosiaalityön, Jyväskylän Vuokra-asuntojen ja Jyväskylän Katulähetyksen kanssa. Näiden tahojen tarjoama asiantuntemus sekä panostus oli merkittävää alueryhmän toiminnan onnistumisen kannalta. Tulevaisuudessa haasteena Jyväskylän alueryhmä mainitsi sosiaalisen isännöinnin palvelun tuottamisen vakiinnuttamisen, rahoituksen sekä vapauttamisverkoston jatkon. Jatkotyöskentelyn kannalta oleellisena alueryhmä piti hankkeen aikana toteutettujen palvelumallien nivomisen Rikosseuraamuslaitoksen yksiköiden toimintasuunnitelmiin sekä tarvittavien resurssien osoittamisen toimintaan. Tärkeää olisi turvata tuotettujen palvelumallien jatkuvuus.

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Vangille annetaan infopaketti sosiaalisesta isännöinnistä.

- Vankiin otetaan yhteyttä alkukartoitusta varten vähintään 4-5 kk/2-3 kk ennen valvo-
tun koevapauden alkamista.
- Selvitetään asiakkaan tilanne, täytetään tietojenluovutuslomake ja aloitetaan viran-
omaisyhteistyö.
- Asuntotyöryhmä haastattelee vangin 2-3 kk ennen vapautumista.

Vapautumisvaiheen aikana:

- Tarjotaan asuntoa.
- Tehdään sopimus sosiaalisesta isännöinnistä (määräaikainen 4 kk).
- Allekirjoitetaan vuokrasopimus ja laaditaan palvelusuunnitelma.

Vapautumisen jälkeen:

- Alussa tapaaminen 2-3 kertaa viikossa.
- Asumisohjaaja raportoi työskentelystä Rikosseuraamuslaitokselle kerran kuukaudes-
sa.
- Kuukautta ennen sosiaalisen isännöinnin päättymistä pidetään palaveri, jossa arvioi-
daan sopimuksen päättymistä.
- Kun sosiaalinen isännöiminen päättyy, asiakas siirtyy itsenäisen asumisen piiriin tai
hänet ohjataan tarvittaessa tiiviimmän tuen piiriin ”saattaen vaihtaen”.
- Jyväskylän katulähetyksellä on 210 asuntoa, joissa on tarjolla tuetun asumisen eri-
tyistukea. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa on viisi asuntoa vanki-
lasta vapautuville pitkäaikaisasunnottomille.
- Kuiville Pyrkivien Tuki ry:llä on 37 tuetun asumisen piirissä olevaa vuokra-asuntoa.
- Jyväskylän vuokra-asunnot tarjoavat asuntoja vankilasta vapautuville sekä yhdyskun-
taseuraamustoimistojen asiakkaille sosiaalisen isännöinnin sopimuksella.

7.2.3 Kuopio

Kuopiossa toimii asuntotyöryhmä, joka korostaa vangin roolia, toiveita sekä mukaan saamis-
ta jo vankeusaikana. Asuntotyöryhmä on ollut mukana Oma Koti -hankkeessa. Vuonna 2010
Kuopioon perustettiin vapauttamisyksikkö, jossa vapautuvien asumistaitoja voidaan parantaa
ja vapautumista valmistella intensiivisesti. Kuopion ja Jyväskylän toimijat verkostoituivat
hankkeen myötä keskenään – alueilla kehitettiin yhdessä hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja.
Asuntotyöryhmässä työstettiin Kuopion seudun palveluverkostokuvausta sekä tehty yhteis-
työn kehittämissuunnitelmia.

Asuntotyöryhmä on laatinut mallin asunnottoman vangin asuttamiseksi. Yhteistyö pyritään aloittamaan jo vankilassaoloaikana, jolloin Kuopion vankilan tiloissa järjestetään asumispalavereja. Palavereja järjestetään myös yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaille. Tärkeää on, että asiakas/vanki on itse paikalla, jotta hänen toiveensa ja tilanteensa voidaan riittävän perusteellisesti huomioida. Asumisessa tarvittavan tuen tarve arvioidaan yhteistyössä asiakkaan ja ammattilaisten kanssa – mukana olevat toimijat saavat näin tietoa toistensa ratkaisuista ja niiden perusteluista. Palaverissa mukana olevat viranomaiset ovat päätösvaltaisia ja he voivat tehdä ratkaisuja jo neuvottelutilanteessa. Kuopiossa toiminta on jatkunut pitkään ja malli koetaan luotettavaksi. Vuonna 2010 suurin osa (75 %) asumispalavereissa olleista vangeista sai normaalin vuokra-asunnon. Tähän mennessä asuminen on onnistunut hyvin valtaosalla (80 %).

Kuopiossa nostettiin esille muutamia haasteita liittyen asunnottomien vankien asuttamiseen. Haasteelliseksi vankiryhmäksi koettiin lyhyttä tuomiota suorittavat vangit, sillä he eivät välttämättä ehdi tuomionsa aikana mukaan asumispalavereihin. Haasteita ilmeni myös toimijoiden keskuudessa: kaikki vankilan työntekijät eivät välttämättä osaa ohjata asunnotonta vankia ottamaan yhteyttä asuntotyöryhmään. Tiedon saanti toimijoille vankilaan tulosta ja lähdöstä koettiin kangertelevaksi. Kolmannen sektorin ja viranomaisten yhteistyön yhteensovittaminen koettiin myös mutkikkaaksi. Esille nousi mahdollinen tarve yhteistyöstä mielenterveyspuolen sekä työllistymisen työntekijöiden (työvoiman palvelukeskus) kanssa.

Kysymyksiä herätti asiakkaille tarjottavan tuen sekä asumismuotojen sopivuus - onko tukea saatavilla riittävästi? Löytyykö kaikille sopivia asumismuotoja tai asumisratkaisuja? Löytyykö asuntoja korvaushoidossa oleville? Tarvitaanko Kuopioon puolimatrankoteja, olisiko niitä mahdollisuus saada? Miten saadaan asukkaiden rästit maksettua? Tulevaisuuden kannalta esille nousivat uusien rangaistusmuotojen mukanaan tuomat seikat – mitä vaikutuksia koevapaudella sekä valvontarangaistuksella tulee olemaan?

Kuopiossa asunnottoman vangin tilannetta kartoitetaan seuraavien toimijoiden kanssa yhteistyössä:

- Vanki tai asiakas
- Vangin tai asiakkaan mukaan haluamat henkilöt
- Kuopion, Sukevan ja Pyhäselän suljetut vankilat
- Laukaan, Naarajärven ja Juukan avovankilat
- Kuopion vapauttamisyksikkö
- Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus

- Kuopion yhdyskuntaseuraamustoimisto
- Kuopion kaupungin aikuissosiaalityön erityisasuminen
- Kuopion seudun päihdepalvelusäätiö
- Niiralan Kulma Oy (= kaupungin vuokratyöyhtiö)
- Mahdollisesti jokin muu toimijataho (esim. asumispalveluja tuottavat yhdistykset, seurakunnat, KRIS, MAHKU, yms.)

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Sosiaalityöntekijä informoi vankia asuntotyöryhmän palveluista.
- Kuopion vankilassa kartoitetaan asiakkaan arjen hallintaa sekä sen puutetta. Kartoitus toimii käytännön toimenpiteiden perustana. Kartoitusta tehdään myös yhdyskuntaseuraamustoimistoissa.
- Kuopion vankilassa järjestetään noin kerran kuukaudessa asunnottoman vangin asumispalavereja, jonne vankeja kuljetetaan myös muista vankiloista. Vankikuljetukset määrittelevät tapaamispäivät. Yhden päivän aikana tavataan keskimäärin 2-3 vankia.

Vapautumisvaiheen aikana:

- Kuopiossa 1990-luvulla perustettu asuntotyöryhmä valmistelee ja ratkaisee vapautuvan vangin asuntoasian. Ryhmässä ovat mukana Rikosseuraamuslaitos, Työvoiman palvelukeskus, Päihdesäätiö, erityisryhmien sosiaalityöntekijä ja Niiralankulma Oy. Asianosainen vanki osallistuu työryhmän kokoukseen. Tavoitteena on, että vanki lähtee asuntotyöryhmästä valmis "asuntopaketti" ja varasuunnitelma mukanaan. Pakettiin sisältyy päätös asunnon saamisesta, vuokratien maksamisesta ja tuesta.
- Kuopioon perustettiin 1.5.2010 vapauttamisyksikkö, jossa kehitetään arjen taitoihin liittyvää toimintaa. Yksikköön on nimitetty kokopäiväinen sosiaalityöntekijä, joka vastaa virastoasioinnin tukemisesta ja arjen toimintojen kehittämisestä.

Vapautumisen jälkeen:

- Asiakkaalle kotiin annettavaa tukea on kehitetty. ESR -rahoitteiseen tukeen sisältyy asumiseen liittyvien arjen taitojen tukemista ja työllistämisen edistämistä. Oleellista on huolehtia tuen järjestämisestä myös asumismuodosta toiseen siirryttäessä. Tuki-
muodot kirjataan asiakkaan palvelusuunnitelmaan.

7.2.4 Lahti

Lahdessa tehtiin kartoitus asumis- ja tukipalveluista, jotka ovat käytettävissä vankilasta vapautuneille. Lahdessa kehitettiin asumisprosessikaavio (liite 7), jossa otetaan huomioon myös vapautuvat vangit. Prosessikaavio on konkreettinen työkalu, jolla saadaan seudun kunnat mukaan työskentelyyn. Eri sektoreiden kesken perustettiin Lahteen yhdyshenkilörinki ("Rinkeli"), joka mahdollistaa keskinäisen suunnittelun asuntojen kohdentamisessa ja tukipalvelujen järjestämisessä. Verkostoyhteistyössä ovat mukana kuntien sosiaalitoimi, Step, Nikulan asumispalvelu, A-klinikka, Nousurinne, Lasna ym. asumispalveluja tarjoavat.

Alueellinen yhteistyö on laajentumassa Lahden alueelta myös muihin Päijät-Hämeen kuntiin. 10.5.2011 järjestettiin yhteistyöpalaveri, johon kutsuttiin Heinolan kaupungin ja Päijät-Hämeessä toimivien peruspalvelukeskusten Aavan ja Oivan edustajat. Muun muassa Oma Koti -hankkeen myötä alueiden eri toimijat ovat tutustuneet toisiinsa. Lahden hanketyöryhmän kokouksissa on noussut useasti tarve KRIS -toiminnan saamisesta myös Lahden alueelle – vuonna 2009 KRIS-vertaistukitoiminnan aloittaminen oli jo vireillä. Vuonna 2011 KRIS -Lahti toimii täysimittaisesti.

Lahden Oma Koti -hanketyöryhmä kokoontui 16 kertaa vuosien 2008-2011 aikana. Lahden hanketyöryhmän nimeämä Oma koti -yhdyshenkilörinki kokoontui 12 kertaa lokakuun 2009 ja toukokuun 2011 välisenä aikana. Lahdessa toimii myös Ovesa oma nimi -hanke, jossa on lähes samat toimijat kuin Oma Koti -hankkeessa. Ovesa oma nimi on osa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa. YRE -hankkeen perintönä toimiva Kriminaalityön paikallisverkosto (mukana kaikki Oma Koti -toimijat) on järjestänyt muun muassa kurssitoimintaa sekä tutustumiskäyntejä verkoston omiin toimipaikkoihin Lahden alueelle vapautuville vangeille. Verkoston puitteissa on järjestetty verkostopalavereita säännöllisesti noin neljästi vuodessa.

Vuoden 2011 aikana Lahden Oma Koti -hankkeen nimeämä yhdyshenkilörinki aloitti tuetun asumisen yhteisasuntohakemuksen pilotoinnin Hämeenlinnan vankilan kanssa. Pilotoinnin aikana hakemuksen tehneitä asiakkaita haastateltiin videoteitse. Videohaastattelumahdollisuutta voivat käyttää erikseen sovitusti myös muut yhteistyötahot. Tavoitteena on ollut lisätä asunnonhakijan osallisuutta prosessissa. Lahden arvion mukaan asunnottomuuden vähentämisessä ei ole täysin onnistuttu, sillä tukiasuntojen kierto ei aina onnistu suunnitellusti.

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Sosiaalitoimi kartoittaa tilanteen ja tekee palvelusuunnitelman.
- Naarajärven vankilassa mahdollistetaan arkielämän taitojen harjoittelu vankilassa.
- Lahden kaupunki järjestää ”Vapaustoreja” Naarajärven vankilassa, jonne yhteistyökumppanit saapuvat esittelemään Lahden alueen toimijoita ja palveluita. Vapaustoreilla vapautuvan vangin tarvitsemia palveluita esittelevät valtion ja kunnan viranomaiset sekä kolmannen sektorin toimijat.

Vapautumisvaiheen aikana:

- Järjestetään vapautumispäiväksi aika sosiaalityöntekijälle, sosiaalihoitajalle tai kanslistille – kartoitetaan kokonaistilanne. Lahden kaupunki tarjoaa ohjausta ja neuvontaa asunnonhaussa, sekä myöntää vuokravakuuksia.
- Lahden yhdyskuntaseuraamustoimisto kartoittaa asumistilannetta sekä ohjauksen tarvetta.
- Asunnonhakija voi halutessaan olla videoneuvotteluyhteydessä rinkiin.
- Vapautuva vanki voi hakea ns. puskuriasuntoa Lahden kaupungin Nikulan asumispalveluista. Asuntoja on tarjolla kaksi kappaletta. Asuntoja on mahdollista saada myös vankien lomakäyttöön.
- Kriisiasuntojen tarve kartoitetaan asiakaslähtöisesti - kriisiasuntoja on ollut saatavilla, mikäli asiakas on hyväksynyt asunnon ja soveltuu ko. asumiseen.

Vapautumisen jälkeen

- Asuntoja tarjoavia tahoja:
 - Lahden seurakuntayhtymä: Käytössä 27 tukiasuntoa. Hakeminen asuntoihin yhtymän päihdetyön kautta.
 - Lahden A-klinikkatoimi, asumispalvelut: Asuntolassa 18 paikkaa, tukiasuntoja 18 kpl
 - Lahden seudun nuorisoasunnot ry. Lasna: Varttikoti – itsenäistä ja päihteetöntä yksin- ja soluasumista, asumisneuvontaa ja –ohjausta, asukastoimintaa
 - Päijät-Hämeen Myllyhoito-klinikka: 6-paikkainen asuntola. Tuettua asumista asunnottomille. Neuvonta ja ohjauspalvelu hoidonjälkeiseen asunnon hankintaan yhdessä Lahden alueella asumispalveluja tuottavien ja niihin ohjaavien tahojen kanssa

- Lahden Sininauha ry.: Nousurinteen palvelukeskus/ensisuoja. Asuntola 15 paikkaa, tukiasunnot 19 paikkaa lahtelaisille asunnottomille ja päihdeongelmallisille.
- Lahden kaupungin asunnottomien palveluilla on 170 tukiasuntoa, joiden myöntäminen käsitellään kerran kuussa asuttamistiimissä.

7.2.5 Oulu

Oulun alueryhmä kartoitti asumisasioiden hoitoa ja menettelytapoja eri vankiloissa vuonna 2008. Alueryhmä jakoi Oulun kaupungin asumisneuvonnan materiaalia alueen vankiloihin. Vapautuvien vankien tuetun asumisen prosessin suunnittelu aloitettiin vuonna 2008. Suunnittelu ja toteutus jatkuivat vuoteen 2011 asti. Oulun alueella keskeisiä toimintatapoja ovat palveluohjaus ja jalkautuminen. Oulussa on myös kiinnitetty huomiota asiakasryhmiin, jotka vaativat tulevaisuudessa enemmän panostusta. Tällaisia ryhmiä ovat muun muassa narkomaanit ja romanit.

Vuonna 2009 Pelson vankila alkoi Oulun alueryhmän johdolla kartoittaa vapautuvien vankien tuen ja ohjauksen tarvetta asuntoasioissa sekä arkielämän hallinnassa. Asiakas joutuu näin ollen sitoutumaan suunnitelmalliseen elämänhallintaan ennen vapautumista. Vapautuksen kynnyksellä tarjottu ohjaus on tuottanut pääosin hyviä tuloksia.

Oulun kaupunki solmi sopimuksen Oulun seudun Nuorisoasunnot ry:n kanssa. Yhteistyö pyrkii vaikeasti asutettavien alle 29-vuotiaiden asumisasioiden järjestämiseen. Vuonna 2009 ensimmäiset nuoret sijoitettiin OsNa:n asuntoihin (ns. PAAVO -asuntoihin). OsNa tarjoaa nuorille asujille intensiivistä ohjausta ja Nuorten Ystävät Ry. huolehtii kuntoutuksesta.

Vuonna 2010 OsNa:lle valmistui lisää PAAVO -asuntoja nuorten tarpeisiin. Asuntojen lukumäärä kohosi 21:een. Yhteistyötahoina prosessissa ovat vankila, sosiaalinen ja taloudellinen tuki, ohjaajapalvelu, seurakunnat sekä kolmannen sektorin toimijat: Oulun seudun nuorisoasunnot ja A-kilta. (Oulun aluetyöryhmän raportti: 20.9.2011.) Toukokuussa 2011 Oulun sosiaalitoimen, Työvoimapalvelukeskuksen, yhteistyövankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimiston yhteistyöpalaverissa nimettiin yhdyshenkilö, joka alkaa työskennellä vankilasta vapautuvien vankien toimeentuloon, asumiseen, työelämään, kuntoutukseen sekä hoitoon liittyvien kysymysten parissa. Yhteistyö vankilan, yhdyskuntaseuraamustoimiston ja sosiaalitoimen yhteyshenkilön kanssa alkoi kesällä 2011.

Oulun alueella koettiin tärkeänä, että vapautuvien vankien tai yhdyskuntaseuraamusasiakaiden asumisen tukemista ja toimintaan liittyvän viranomaisyhteistyön kehittämistä voidaan jatkaa tulevaisuudessa. Valvottu koevapaus ja valvontarangaistus tulevat vaatimaan yhä jatkuvaa viranomaisyhteistyön kehittämistä. Haasteena Oulussa nostettiin esille tutkinta- ja lyhytaikaisten vankien asuntotilanteen kartoittaminen. Asuntotilanne tulisi selvittää ennen vankilaan menoa, viimeistään vankilaan tultaessa. Oma Koti -työryhmän toiminnan aikana aikaansaadun toimintamallin arvioimista ja kehittämistä tulee jatkaa mahdollisimman toimivan yhteistyöverkoston luomiseksi.

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Vapautumisen ohjaus aloitetaan jo vankeusaikana.
- Asumisen tuen tarve kartoitetaan ja huomioidaan laaja-alaisesti riski- ja tarvearviossa ja rangaistusajan suunnitelmassa.
- Vangeille on tehty materiaalia, jossa on tietoa asumisesta. Rangaistusaikana vangille pyritään antamaan asumisvalmennusta: tietoa ja valmiuksia asumiseen ja elämänhallintaan.
- Oulussa on valmisteltu opas kaupungin tarjoamista palveluista. Opas on suunniteltu vapautuvan vangin tarpeisiin.

Vapautumisvaiheen aikana:

- Laaditaan vapauttamissuunnitelma.
- Vapauttamissuunnitelman laadinnassa ovat mukana sosiaalityöntekijä ja käytännössä ohjaava ohjaaja sosiaalipalveluista, seurakunnasta tai kolmannelta sektorilta.
- Valvotun koevapauden aikana järjestetään koeasumiskokeilu, jolloin nähdään ohjauksen intensiivisyyden ja laadun tarve.
- Erityisryhmät (maahanmuuttajat, romanit, narkomaanit) otetaan huomioon.
- Vankilasta valvontaan vapautuvien valvontasuunnitelmat laaditaan yhteistyössä vapautuvan, vankilan työntekijän ja yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijän kanssa.
- Mukana olevat tahot: vankila, sosiaalinen ja taloudellinen tuki (sosiaalityöntekijä, palvelupäätös, palvelusuunnitelma), ohjaajapalvelu (ohjaajat) sekä kolmas sektori (OsNa, A-kilta, seurakunnat).

Vapautumisen jälkeen:

- Mallit kevyestä raskaampaan ohjaukseen

- Vapautumisen jälkeen tarpeeksi pitkä ohjaus, jonka avulla varmistetaan elämänhallinnan onnistuminen. Ohjaus on vaiheittaista ja huomioon otetaan myös retkahduksen mahdollisuus.
- Seuranta-aika 0-3 vuotta

(Prosessikuvaus liitteenä 8.)

7.2.6 Tampere

Tampereella toimii YRE -yhteistyöryhmä, joka on jatkunut YRE -hankkeen jälkeen¹⁴. Ryhmässä ovat mukana vankila, yhdyskuntaseuraamustoimisto, päihdepalveluohjaus, 3. sektori, vertaistuki ja asumispalvelu. Tarkoituksena on kehittää yhteistyötä edelleen. Valtio, kunta ja 3. sektori miettivät yhdessä, kuinka vapautuvien vankien jälkihuoltoa kehitetään ja minkälaisia sen tarpeet ovat. Lisäksi käytännön työntekijöistä koostuvassa YRE -tiimissä (vankilan sosiaalityöntekijöitä, kaupungin sosiaalityöntekijöitä ja vertaistuen edustajia) mietitään käytännön tasolla, miten jatkopolut muodostuvat vankilasta siviiliin. Tampereella tehdään edelleen tiivistä yhteistyötä eri toimijoiden välillä, sillä aiempien hankkeiden takia alueelle on muodostunut kestävä asiantuntijaverkosto. Asuttaminen on onnistunutta, sillä Tampereen kaupunki on sitoutunut pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämiseen ja suhtautuu hankkeisiin myötämielisesti.

Oma Ovi -hankkeen¹⁵ tilaajana on Tampereen kaupunki ja toimeksiantajana Silta-valmennus yhteistyössä KRIS-Tampere ry:n, Tampereen A-killan ja Tampereen vuokra-asunnot Oy:n kanssa. Tampereen kaupunki on Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelman myötä perustanut Oma Ovi -asuntoja Nekalan Atomikylään. Puolimatkankodin käytössä on tällä hetkellä kymmenen asuntoa. Perheasuntoja ei ole tarjolla. Kylmäkosken vankilan sekä KRIS -Tampereen työnjaon mukaisesti vankila tekee palvelupyynnöt pian vapautuvista ja KRIS -Tampere jo vapautuneista asunnottomiksi jääneistä vangeista. Vaikka asuntoihin on paljon jonoa, on hyvin tärkeää tehdä palvelupyynnöt päihdepalveluohjaus Loistoon jotta asunnontarpeen laajuus tulee näkyväksi.

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Kylmäkosken vankilassa järjestetään 3 kuukautta kestävä Vapari -kurssi kaksi kertaa vuodessa. Vapauteen valmentavalla kurssilla käsitellään asumista, päihteitä, velkaneuvontaa (Tampereen kaupungin velkaneuvonta), toimeentuloa, ihmissuhteita, rikol-

¹⁴ Rikosseuraamuslaitoksen vuosina 2002-2005 toteuttama hanke ”Yhteistyössä Rikoksettomaan Elämään”.

¹⁵ Nimi ovessa -osahanke.

lisuutta ja yhdyskuntaseuraamustoimiston valvontaa. Tarkoituksena on antaa siviilistä mahdollisimman paljon sellaista tietoa, mitä vapautuva vanki tarvitsee. Kurssille osallistuu 6-8 tuomionsa loppupuolella olevaa vankia kerrallaan. Kurssin aikana solmitaan suhteita siviiliin, esimerkiksi päihdeohjaukseen.

- Kylmäkoskella rangaistusajan suunnitelmasta vastaavat rikosseuraamusesimiehet. Sosiaalityön ja päihdetyön virkamiehet ohjaavat ja opastavat asunnotonta vankia haakeutumaan Oma Ovi -hankkeen piiriin.
- Yhteistyöverkosto hankkeen ympärillä (Tampereen sosiaalitoimi/vankila/Oma ovi/Silta-valmennus/KRIS -Tampere) toimii luontevasti YRE -yhteistyöryhmän ja YRE -tiimin säännöllisen toiminnan ansiosta. Tekijät ovat tuttuja ennestään ja yhteydenpito puolin ja toisin helppoa esim. verkostopalavereiden järjestämiseksi. Oma Ovi -hankkeen työntekijät käyvät säännöllisesti vankilassa esim. Vapari -kurssin ja Porttikoulutuksen puitteissa kertomassa vankiryhmille hankkeen mahdollisuuksista.

Vapautumisvaiheessa:

- Asuntoihin on mahdollista käydä tutustumassa poistumisluvalla tai kokeilla asumista hankkeen asunnossa pari viikkoa vapautumisen jälkeen.
- Vankilan sosiaalityöntekijä tai muu ammattilainen tekee tarvittaessa palvelupyynnön Loistoon, joka vastaa päihde- ja mielenterveyspalvelujen asiakasohjauksesta.
- Tampereen kaupunki antaa asiakkaille maksusitoumuksen päihdekuntoutukseen.

Vapautumisen jälkeen:

- KRIS -Tampere tekee palvelupyynnön Loistoon jo vapautuneista, asunnottomiksi jääneistä vangeista.
- Jokainen vapautuva vanki saa mahdollisuuden päihdehoitoon maksusitoumuksella.
- Puolimatkatodissa asutaan rajallinen aika, noin puoli vuotta. Onnistuneen asumisjakson jälkeen asiakkaalla on mahdollisuus edetä Oman Oven tuen jatkuessa itsenäiseen vuokra-asuntoon. Mikäli asuminen edelleen sujuu hyvin ja asukas on sitoutunut saamaansa tukeen, voi hän Oman Oven tuen päättyessä jäädä asuntoon.

Tekes -hankkeessa vapautuvien vankien asumiseen liittyviä käytäntöjä mallinnetaan edelleen Tampereen osahankkeen yhteydessä.

7.2.7 Turku

Turussa on pyritty käynnistämään Oma Koti -hankkeen alueryhmä eri tahojen yhteistyön toteuttamiseksi vankilasta vapautuvien asumisen ja tuen järjestämisessä. Vasta hankkeen loppuvaiheessa näytti siltä, että yhteistyö saadaan alkuun.

Nina Kaistilan ja Veera Kuusiston opinnäytetyö¹⁶ käsittelee Turkuun vapautuvalle vangille tarjottavia palveluita. Tällä hetkellä Turussa ei ole tarjolla tuettua asumista nimenomaisesti vankilasta vapautuville tai yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaille vaan tuetun asumisen piiriin hakeudutaan esimerkiksi päihdehuollon kautta. Turussa toimi vuosien 2002-2005 aikana Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -hanke, jolla pyrittiin vastaamaan erityisesti nuorten rikoksentekijöiden tarpeisiin. YRE -hankkeessa rakennettiin palvelupolkuja nuorille rikoksentekijöille sekä pyrittiin ennaltaehkäisemään uusintarikollisuutta. Hankkeen loputtua eri toimijoiden YRE -henkinen yhteistyö kuitenkin hiljalleen loppui. Vuonna 2011 Turussa alettiin koota uudelleen Yhteistyössä rikoksettomaan elämään- verkostoa.

Turun nykyisen YRE -hankkeen ohjausryhmään kuuluvat muun muassa Turun kaupungin jälkihuollon johtava sosiaalityöntekijä ja Turun vankilan, Käyrän vankilan sekä Turun yhdyskuntaseuraamustoimiston apulaisjohtajat. Ohjausryhmän jäsenenä ovat myös Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus, työvoiman palvelukeskus sekä kolmas sektori. Ohjausryhmä pyrkii tarttumaan rakenteellisiin epäkohtiin, lisäämään yhteistyötä ja parantamaan tiedotusta eri toimijoiden välillä. Tällä hetkellä YRE-hankkeen puitteissa Turussa kootaan paikallista vapautumisopasta, johon kootaan vapautuvalle vangille suunnattuja palveluita ja yhteystietoja.

7.2.8 Pääkaupunkiseutu

Pääkaupunkiseudulle perustettiin vuonna 2011 Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -ryhmä, joka kehittää eri tahojen yhteistyötä rikoksesta rangaistujen tuen järjestämiseksi.

Helsinki

Oma koti -hankkeen toteuttaminen on viivästynyt Helsingin sosiaaliviraston organisaatiomuutosten vuoksi. Asso muutettiin asunnottomien tueksi (Astu), jossa hoidetaan nykyään kaikkien tuettua asumista tarvitsevien ihmisten asumisasiat. Sosiaalityöntekijä käy pyynnöstä selvittämässä vapautuvan vangin asumistarpeen. Astu:ssa on kehitetty arviointilomaketta asumisesta ja siihen liittyvästä tuen tarpeesta. Jatkossa tullaan tekemään palvelutuottajan kanssa sopimus, missä määritellään tarkasti tarjottavan tuen laatu. Tuen tarjonnan tilannetta päivitetään kolmen kuukauden välein. Helsingin kaupunki on tehnyt yhteistyötä Kriminaalihuollon tukisäätiön kanssa.

Helsingin vankilassa tehdään noin kuusi kuukautta ennen vapautumista vapautumistilanteen kartoitus. Kartoituksessa annetaan ohjausta ja neuvontaa, sekä sovitaan yhteydenotosta

¹⁶ Nina Kaistila ja Veera Kuusisto: "Pääsis vaan johki kiinni" –Turku vapautuvan vangin vastaanottajana, 2011.

tarpeellisiin virkamiehiin. Kolme kuukautta ennen vapautumista järjestetään verkostopalaveri, johon kutsutaan vapautuvan vangin kannalta oleelliset yhteistyöhenkilöt. Samalla laaditaan vapauttamissuunnitelma sekä sovitaan mahdollisesta valvontasuunnitelmasta.

Espoo

Espoon kaupungin ja Kriminaalihuollon tukisäätiön solmiman kumppanuussopimuksen tavoitteena on auttaa vankilasta vapautuvaa tai kriminaalihuollon asiakasta itsenäisen elämän käynnistämässä sekä päihteettömän ja rikoksettoman elämäntavan omaksumisessa. Espoon kaupunki ja Krits tarjoavat räätälöidyn tuetun asumisen jaksoa, jonka tarkoituksena on tukea asiakkaan itsenäisessä elämässä selviytymistä.

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Asumisohjaus alkaa.
- Aloite asumisohjauksen piiriin hakeutumiselle voi tapahtua joko vangin itsensä, rikosseuraamusalan työntekijän, Krits:in asumispalvelukoordinaattorin tai Espoon kaupungin yhdyshenkilön tai sosiaalityöntekijän aloitteesta.

Vapautumisvaiheen aikana:

- Asumisohjaushakemus lähetetään Kriminaalihuollon tukisäätiölle ja asukasvalinnat tehdään yhdessä KRITS:n asumisen tuen tiimin ja Espoon kaupungin yhdyshenkilön kanssa.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö on solminut Espoon kaupungin kanssa kumppanuussopimuksen, jonka mukaan Espoon kaupunki osoittaa espoolaisille asunnottomana vapautuville asiakkaille Espoonkruunu Oy:n vuokra-asunnon ja ostaa Kriminaalihuollon tukisäätiöltä asumisohjaajan tuen. Espoo on ostanut Krits:iltä yhden asumisohjaajan työpanoksen.

Vapautumisen jälkeen:

- Asiakas siirtyy eteenpäin tuetun asumisen piiristä siinä vaiheessa, kun hänen selviytymistaitonsa itsenäisessä asumisessa ovat riittävät.

Vantaa

Vuonna 2010 Vantaalla oli neljä asumisen sosiaaliohjaajaa sekä vankityöhön keskitetty sosiaalityöntekijä-sosiaaliohjaaja-työpari. Työntekijät käyvät vankilassa tapaamassa asunnottomia vantaalaisia ja pyrkivät järjestämään näille asunnon ja tarvittavan tuen. Haasteena Vantaalla on valvottuun koevapauteen pyrkivien määrä, sillä sopivia asuntoja ei ole riittävästi.

Kriminaalihuollon tukisäätiö solmi vuonna 2009 Vantaan kaupungin kanssa kumppanuussopimuksen. KRITS pyrkii tarjoamaan osalle vankilasta asunnottomana vapautuville vantaalaisille tukiasunnon. Vantaan kaupungin sosiaalityöntekijä tarjoaa tarvittavan tuen. Tukiasuntoihin sijoituvilta vaaditaan päihteettömään ja rikoksettomaan elämään sitoutumista. Vantaan kaupunki osoittaa vapautuville asunnottomille vantaalaisille vastuusosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan, jotka tekevät kiinteää yhteistyötä Kriminaalihuollon tukisäätiön kanssa.

Toiminta eri vaiheissa

Vankeusaikana:

- Vantaan kaupungin asunnottomina vankilasta vapautuvien sosiaalityöntekijä tapaa vankia vankilassa. Keskustellaan vangin halusta sitoutua palveluun ja kartoitetaan asumismuotoja ja -tarjontaa.
- Sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja laativat asiakkaan kanssa suunnitelman. Sosiaalityöntekijän suunnitelmassa määritellään työn tavoitteet ja menetelmät. Sosiaaliohjaajan suunnitelmassa määritellään sosiaaliohjauksen yksityiskohtaiset tavoitteet, arvioitu työn kesto ja tarkistusajankohta. Taloudellista tuesta päättäminen on koko asiakkuuden ajan vapautuvien vantaalaisten sosiaalityöntekijällä.
- Vantaan kaupunki tekee yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen valvojan kanssa, jos vanki asetetaan valvontaan.

Vapautumisvaiheen aikana:

- Osan asuttomana vankilasta vapautuvista on mahdollista sijoittua Krits:in päihteettömään tukiasuntoon, joissa asumisaika on 2-3 kuukautta.
- Suurin osa vapautuvista vantaalaisista tarvitsee päihde- ja mielenterveyspalveluita ja/tai muunlaisia asumispalveluita kuin tukiasunnot tai Krits voivat tarjota. Asiakkaan ja vankilan sosiaalityöntekijän kanssa suunnitellaan yhteistyössä tarkoituksenmukainen asumismuoto ja muiden palvelujen käyttö.
- Mikäli vapautuvalla on tai on alkamassa hoitosuhde H-klinikalla, tapaa vapautuva sosiaalityöntekijää yhdessä H-klinikan työntekijän kanssa vankilassa.
- Asiakkaan siirtyessä Vantaalla sijaitsevaan tukiasuntoon asumisohjauksesta vastaa vapautuvien vantaalaisten sosiaaliohjaaja.
- Vangeille myönnetään poistumislupia vapautumisen valmistelua varten, jotta vanki voi omatoimisesti hoitaa asuntoasioitaan tai tavata tulevaa valvojaansa. Poistumisluvilla asioiden hoitaminen valmistaa vankia vapautumisen jälkeiseen elämään.

Vapautumisen jälkeen:

- KRITS:n asumisyhteisöstä on mahdollisuus siirtyä tukiasuntoon 1-2 vuodeksi. Tavoitteena on siirtyminen mahdollisimman itsenäiseen asumiseen.
- Vangin tulee sitoutua ohjaukseen. Asumisohjaaja suunnittelee ohjauksen intensiivisyyden ja tarpeet yksilöllisesti.
- Yhteistyö KRITS:n kanssa: Krits tarjoaa asunnon ja Vantaa tarjoaa tuen.
- Hakeutuminen KRITS:n Vantaan tukiasuntoihin voi tapahtua asiakkaan itsensä, rikosseuraamusalan työntekijän, KRITS:n asumispalvelukoordinaattorin, Vantaan kaupungin yhdyshenkilön tai asiakkaan oman sosiaalityöntekijän kautta. KRITS valitsee asiakkaat tukiasuntoihin.
- Kun asiakas siirtyy Vantaan tukiasunnosta itsenäiseen asumiseen, jatkuu sosiaalihoitajan työskentely tarvittavan ajan ennen osoitteen mukaiselle sosiaaliasemalle siirtymistä.
- Asunnontuottajien kanssa on tekeillä yhteistyötä.
- Sovitaan yhteistyöstä ja työnjaosta jatkoa ajatellen (asiakas, sosiaalityöntekijä, H-klinikka).

Vantaalla on suunnitteilla vapautuvien vankien kotiutumisen suunnitteluryhmä (vrt. Kuopion malli). Tarkoitus on, että ryhmä kokoontuisi jopa 6 kk ennen kuin vanki vapautuu vankilasta ja suunnittelisi asumisen ja annettavan tuen siten, että tuki on kunnossa, kun vanki vapautuu. Ryhmässä olisi vakituksia jäseniä sekä jäseniä, jotka olisivat paikalla tarvittaessa.

7.3 Kriminaalihuollon tukisäätiö ja asumispalveluohjaus

Kriminaalihuollon tukisäätiö sai Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa Raha-automaattiyhdistykseltä rahoitusta asuntojen hankintaan. KRITS on kehittänyt yhteistyötä pääkaupunkiseudun kaupunkien Espoon, Helsingin ja Vantaan kanssa edellä esitetyn mukaisesti.

KRITS:n asumispalveluohjaus on tarkoitettu pääkaupunkiseudulle vapautuvalle vangille. Sillä tuetaan vapautuvan vangin sijoittumista tarpeita vastaavaan asumismuotoon tai hoitopaikkaan. Asumispalvelukoordinaattori toimii vankilan, vangin kotikunnan sekä asumispalveluja tuottavien tahojen välisenä asiantuntijalinkkinä. Tavoitteena on rakentaa tarpeenmukaisia ja toimivia asumisen tukipolkuja vankilasta vapauteen eri osapuolten yhteistyöllä (järjestöt, vankilat, kunnat) sekä vähentää epäonnistuneiden sijoitusten määrää. Kuntarajat ylittävä asumispalveluohjaus vähentää "luukulta luukulle" ohjaamista.

Kriminaalihuollon tukisäätiön asumispalveluohjaus on tarkoitettu vangille, joka on vapautumassa asunnottomaksi pääkaupunkiseudulle (Helsinki, Espoo, Vantaa). Palvelu on tarkoitettu myös yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaille, jotka ovat asunnottomia, asuvat epävakaisissa oloissa esim. kavereiden luona tai ovat vaarassa menettää asuntonsa.

Jo hyvissä ajoin ennen rangaistuksesta vapautumista voi vankilasta vapautuva tai yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakas olla puhelimitse yhteydessä asumispalvelukoordinaattoriin joko itse tai työntekijän välityksellä. Keskustelussa tehdään ensimmäinen alustava arvio asiakkaan tilanteesta ja kartoitetaan vaihtoehtoja. Tarvittaessa asiakas tavataan ja voidaan käydä esim. tutustumassa erilaisiin asumis- tai hoitovaihtoehtoihin paikan päällä. Tukityöskentely jatkuu tarpeen mukaan, kunnes on löydetty asiakkaan kuntoutumisvalmiutta vastaava sijoituspaikka tai oman kunnan palveluihin perehdyttävä taho. Työskentelyn tavoitteena on myös rakentaa kuntoutumista tukeva verkosto. Asumispalveluohjaus on maksuton palvelu.¹⁷

7.4 Nuorten asumisen polku

Rikosseuraamuslaitos ja Nuorisoasuntoliitto ry (NAL) solmivat 11.5.2011 aiesopimuksen, jossa sovittiin yhteistyöstä nuorten rikosseuraamusasiakkaiden ja vankien kohdalla. Aiesopimuksen kohteena on yhteistyö, jota tehdään Nuorisoasuntoliitto ry:n Nuorten asunnottomuuden ennaltaehkäisyhankkeen toteutuksessa ja Rikosseuraamuslaitoksen hankkeissa.

Nuorisoasuntoliiton ja Joensuun yhdyskuntaseuraamustoimiston nuorten asumiseen liittyvä yhteistyömalli on esitetty Joensuun kaupungin yhteydessä (ks. myös liite 5.)

8. ARVIOINTI OMA KOTI -HANKKEESTA

Johtoryhmä ja alueryhmät arvioivat omalta osaltaan Oma Koti -hankkeen onnistumista. Sen lisäksi hankkeesta hankittiin ulkopuolinen arviointi, joka on liitteenä 1. Ohessa esitetään johtoryhmän arviointi. Alueryhmien arviointi on esitetty 3.10.2011 järjestetyssä arviointiseminaarissa ja otettu huomioon alueryhmien esittämien hyvien käytäntöjen kohdalla.

Johtoryhmän arviointi Oma Koti -hankkeesta

Johtoryhmä kokoontui 01.09.2011 toiseksi viimeisen kerran Oma Koti -hankkeen tiimoilta. Kokouksessa johtoryhmä arvioi Oma Koti -hankkeen onnistumista. Tarkastelun kohteena

¹⁷ <http://www.krits.fi/PALVELUT/asumispalveluohjaus.shtml>

olivat johtoryhmän kokoonpano ja työskentely, hankkeessa luodut käytännöt ja toteutetut yhteistyömallit sekä organisoinnin ja hankkeen tuotosten onnistuminen.

Johtoryhmän kokoonpano koettiin pääosin onnistuneeksi mutta puutteena todettiin se, että johtoryhmästä ei ollut selkeää yhteyttä kaikkiin alueryhmiin mitä kautta ohjaus olisi voitu paremmin varmistaa. Hyvänä koettiin ryhmän sisäinen moniammatillisuus. Rikosseuraamusalan organisaatiomuutos toi johtoryhmän kokoonpanoon positiivisen lisän – uusien rikosseuraamusalueiden kehityspäälliköt kutsuttiin johtoryhmän jäseniksi. Tämä mahdollisti hankeasioiden tiedottamisen eri alueille sekä niiden suoran ohjauksen. Turun kaupungista ei ollut nimettyä jäsentä johtoryhmässä, ei myöskään Helsingistä eikä Vantaalta. Jäsenen nimeäminen olisi luultavasti sitouttanut kaupunkeja paremmin hankkeeseen. Kokouksessa todettiin myös pääkaupungin alueryhmän koordinoimattoman toiminnan haitanneen hankkeen onnistumista. Pääkaupunkiseutu (lukuun ottamatta Vantaata) ja Turku olisivat vaatineet tiukempaa ohjausta, muissa kaupungeissa ohjaus on toiminut hyvin tai kaupungit ovat omaaloitteisesti kehittäneet toimintaansa. Kokouksessa nousi esille se, että hankkeeseen olisi tarvittu enemmän resursseja esim. koordinaattori. Rikosseuraamuslaitoksen vetovastuu heikosti toimineissa alueryhmissä olisi mahdollisesti sitouttanut kaupunkeja enemmän Oma Koti -hankkeeseen. Kehitysehdotuksena jatkoa ja tulevia hankkeita ajatellen nostettiin esille rikospolusta selviytyneen ihmisen kutsuminen johtoryhmän jäseneksi. Vertaisten läsnäolo hankkeessa mahdollistaisi tiiviimmän kenttäyhteistyön.

Koko hankkeen organisoinnin kannalta kaupunkien yhdistäminen alueryhmiksi koettiin huonoksi ratkaisuksi. Eniten tämä ilmeni pääkaupunkiseudulla. Vaikka Jyväskylä, Kuopio ja Joensuu kuuluivat samaan alueryhmään, muodostivat ne hankkeen aikana käytännössä omat ryhmänsä. Ko. kaupungit järjestivät muutaman yhteisen kokouksen kokemusten vertailua varten. Oma Koti -hankkeen aloittaminen tuotti vaikeuksia joissain alueryhmissä, sillä alkuaikoina niillä ei ollut riittävästi tarvittavaa tietoa saatavilla. Rikosseuraamuslaitokselta toivottiin enemmän motivointia, apua ja jämäkkyyttä etenkin hankkeen alkuvaiheessa. Mahdollista jatkoa ajatellen kaupunkien erilaisuudet tulisi huomioida tarkemmin uuden hankkeen organisointia suunniteltaessa.¹⁸

Johtoryhmän tuottamaan materiaaliin oltiin tyytyväisiä; alueet saattoivat ottaa tarvitsemansa materiaalin omaan käyttöönsä. Arjen taitojen kartoitus sopi hyvin hankkeen toimintaa avaavaksi materiaaliksi. Arjen taidot –selvitystä pidettiin käyttäjien keskuudessa hyvänä, samoin

¹⁸ Johtoryhmän kokouksen 01.09.2011 pöytäkirjasta

tietopankkia. Omien nettisivujen luominen hankkeelle olisi helpottanut ulkopuolista tiedotusta sekä tuonut kaivattua jämäkkyyttä.

Katsottiin, että hankkeessa onnistuttiin luomaan paikallisia ja asiakaskohtaisia käytäntöjä asunnottomien vankilasta vapautuvien ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaiden tuettuun auttamiseen hyvin. Jatkossa olisi tarpeen saada konkreettisempaa tietoa siitä, kuinka paljon kunnalla on osoittaa asuntoja juuri vapautuville vangeille ja miten hanke konkreettisesti vaikuttaa vapautuvien vankien kohdalla. Tavoitteena tulevaisuutta ajatellen tulisi olla se, että jokaiselle vapautuvalle vangille olisi tiedossa edes lyhytaikainen asunto. Tämä edellyttäisi intensiivistä yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen, kuntien ja järjestöjen kesken.

TIIVISTELMÄ

Valtionneuvoston 14.2.2008 tekemään periaatepäätökseen Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmasta vuosille 2008-2011 sisältyi osahankkeena Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön (silloinen Rikosseuraamusvirasto) koordinoima Oma Koti -hanke. Hankkeen tarkoituksena oli toteuttaa paikallisia ja asiakaskohtaisia käytäntöjä asunnottomien rikosseuraamusasiakkaiden tuettuun asumiseen ohjelmaan liittyvissä kaupungeissa. Hanke-suunnitelman tavoitteiden mukaisesti hankkeen aikana kartoitettiin rikosseuraamusasiakkaiden arjen taitojen ongelmia ja asumistarpeita, selvitettiin Rikosseuraamuslaitoksen asumista tukevia toimintoja, kuvattiin kaupunkien palvelujärjestelmiä ja asumiseen liittyviä käytäntöjä sekä kehitettiin käytäntöjä rikosseuraamusasiakkaiden tuettuun asuttamiseen.

Hanke oli organisoitu siten, että toimintaa ohjasi johtoryhmä, minkä lisäksi perustettiin alue-ryhmiä alueellisesti (pääkaupunkiseutu, Kuopio-Jyväskylä-Joensuu) tai kaupunkikohtaisesti (Lahti, Oulu). Tampereelle ei perustettu erillistä alueryhmää, koska siellä oli toimiva yhteistyömalli aiemman YRE -ryhmän puitteissa. Turkuun ei saatu perustettua ryhmää vaikka neuvotteluja käytiin. Alueryhmissä oli jäseniä ohjelmaan osallistuvista kaupungeista, Rikosseuraamuslaitoksesta (aiemmin aluevankilat ja Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistot) ja keskeisistä yhteistyökumppaneista. Alueryhmät kehittivät hyviä käytäntöjä asuntopalveluiden ja muiden tarvittavien palveluiden tarjoamisesta rikosseuraamusalan asiakkaille ja ottivat niitä käyttöönsä.

Koko Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman määrälliset tavoitteet saavutettiin mutta vaikutusten arvioinnin yhteydessä todettiin, että rikosseuraamusasiakkaat erottuivat haasteellisuutensa johdosta muista asunnottomien ryhmistä. Vankilasta vapautuvista noin kolmannes – runsas neljännes oli asunnon tarpeessa. Vailla vakinaista asuntoa olevien määrä oli noin kolmannes myös ehdonalaisesti vapautuneista, mutta muissa yhdyskuntaseuraamusasiakkaissa asunnottomia oli huomattavasti vähemmän. Arjen taidoissa oli puutteita arviolta lähes kolmanneksella suljettujen vankiloiden vangeista, neljänneksellä yhdyskuntaseuraamusasiakkaista ja useammalla kuin joka kymmenennellä avolaitosvangeista.

Oma Koti -hankkeen tavoitteena oli luoda toimivia asuttamisen malleja ryhmälle, joka tarvitsee erityistä tukea asumisen onnistumisessa. Hankkeen aikana eri kaupungeissa käyttöönotetut erilaiset toimintamallit ovat lupaavia. Yleensä tehokkainta on se, että asumistaitojen valmennus, palvelutarpeiden kartoitus ja vapautumisen suunnittelu aloitetaan jo hyvissä ajoin ennen vapautumista yhteistyössä sidosryhmien kanssa ja että myös asiakkaiden muut kuin

asumiseen liittyvät tarpeet otetaan huomioon. Asumispalveluihin tulee sisältyä myös asumisen tukea. Vantaa on varannut vapautuvien asumispalveluihin kaksi työntekijää, jotka käyvät vankiloissa kartoittamassa tarvetta. Esimerkkeinä toisista hyvistä käytännöistä ovat mm. Lahden yhdyshenkilörinki ja vankilassa järjestettävät "vapaustorit", joissa yhteistyökumppanit esittelevät palveluitaan, Oulussa vangeille tehty opas kaupungin palveluista ja koeasumisko-keilu. Jyväskylässä on otettu käyttöön vapauttamisverkosto valvotussa koevapaudessa oleville. Kaupungit ovat hankkeen aikana voineet ottaa oppia ja soveltaa muualla kokeiltuja hyviä käytäntöjä. Tästä hyvänä esimerkkinä on asuntoryhmä, joka on toiminut Kuopiossa usean vuoden aikana. Hankkeen aikana eräät kaupungit perustivat omiin tarpeisiinsa sopivia asuntoryhmiä.

Vapauttamisvaiheen kehittämisellä edistetään vankilasta vapautuvien sijoittumista takaisin yhteiskuntaan hallitusti. Oma Koti -hankkeen avulla luotiin hyvää pohjaa eri tahojen yhteistyöhön asunnottomana vapautuvien vankien ja muiden rikosseuraamusasiakkaiden asunto-ongelmien helpottamiseksi. Jatkossa vapauttamisvaihetta tulee kehittää edelleen. Lisäksi on varmistettava, että ne, joilla ei ole asuntoa, ovat tasavertaisessa asemassa määrättäessä valvontarangaistus tai sijoitettaessa valvottuun koevapauteen.

Liite 1. OMA KOTI –HANKKEEN ULKOINEN ARVIOINTI

1. Ulkoinen arviointi

Tutkija, YTM Kati Tuokkola on toteuttanut ulkoisen arvioinnin Rikosseuraamuslaitoksen koordinoimasta Oma koti -kehittämishankkeesta. Lähes nelivuotisen Oma koti –hankkeen kohde-ryhmänä ovat olleet vankilasta vapautuvat vangit ja kriminaalihuoltolaitoksen (nykyisten yhdyskuntaseuraamustoimistojen) asiakkaat. Oma koti –hanke käynnistettiin pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen (PAAVO:n) yhteydessä helmikuussa 2008.

Käsillä oleva ulkoinen arviointi on katsaus Oma koti –hankkeen keskeisiin tuloksiin. Hanketta tarkastellaan ulkopuolisen silmin nostamalla esiin sen onnistumisia ja haasteita sekä kartoitetaan tärkeimmät haasteet tulevalle toiminnalle, joko uudelle kehittämisselitykselle tai alueilla tehtävälle kehittämisselitykselle. Arvioinnin materiaalina ovat olleet pääasiassa hankkeen tuottamat materiaalit ja tuotokset. Näiden lisäksi on haastateltu viittä keskeistä asiantuntijaa. Näiden lisäksi materiaalina toimivat yhteiset keskustelut hankkeen arviointiseminaarissa 3.10., jossa Kati Tuokkola esitteli ulkoisen arvioinnin näkemyksiä. Työ on tehty aikavälillä 9.9. – 7.10.2011.

2. Oma koti -kehittämisselitys

Vuoden 2008 helmikuussa käynnistettiin Rikosseuraamusviraston (nykyisin Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö) koordinoima Oma koti –hanke. Vuoden 2011 lopussa päättyvä kehittämisselitys on ollut osa Valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaisesti vuosiksi 2008 – 2011 asetettua pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishanketta. Vähentämishankkeen tavoitteena on ollut pitkäaikaisasunnottomuuden puolittaminen vuoteen 2011 mennessä ja toimenpiteiden tehostaminen asunnottomuuden ehkäisemiseksi. Ohjelmassa on mukana 10 kaupunkia¹⁹, joiden kanssa valtio on tehnyt aiesopimukset.

Oma koti –hanketta on toteutettu aiesopimuksen solmineiden kaupunkien kanssa yhteistyössä. Tavoitteena on ollut tuottaa toimivia paikallisia ja asiakaskohtaisia käytäntöjä asunnottomien vankilasta vapautuvien ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen asiakkaiden tuettuun asuttamiseen. Hankkeen alussa tavoitteet määriteltiin seuraavasti:

- 1) Tukea kaupunkien ja rikosseuraamusalan toimenpiteitä, joilla tuotetaan toimivia paikallisia ja asiakaskohtaisia käytäntöjä asunnottomien vankilasta vapautuvien ja kriminaalihuollon asiakkaiden tuettuun asuttamiseen.
- 2) Tuottaa ja edelleen välittää Rikosseuraamusalalla, kunnissa ja eri yhteistyökumppanien parissa hyödynnettäväksi käytännössä toimivia vankeinhoidon, kriminaalihuollon ja eri toimijoiden yhteistyömalleja.
- 3) Tukea ARAn johdolla toimivan pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen seuranta- ja ohjausryhmän työtä.

Oma koti –hanke on organisoitu siten, että varsinaisia hanketyöntekijöitä ei ole, vaan hanketta johtaa johtoryhmä ja toteuttamisesta vastaavat alueelliset työryhmät. Rikosseuraamusvirasto on osallistunut hankkeen koordinointiin ja tarjonnut asiantuntemusta sitä kautta, että hankkeen johtoryhmässä on toiminut puheenjohtajana Rikosseuraamuslaitoksen erityisasiantuntija Vuokko Karsikas ja sihteerinä aluksi erityisasiantuntija Anne Taali ja sittemmin vuodesta 2009 alkaen erityisasiantuntija Karoliina Taruvuori.

¹⁹ Helsinki, Espoo, Vantaa, Tampere, Turku, Lahti, Jyväskylä, Kuopio, Joensuu ja Oulu.

Alueelliset työryhmät muodostettiin hankkeen aluksi silloisten aluevankiloiden aluerajojen mukaisesti siten, että ryhmissä oli edustus kunnasta, aluevankilasta, KHL:n aluetoimistoista ja oleellisilta yhteistyökumppaneilta.

Johtoryhmä on hyvien käytäntöjen ohjaamisen lisäksi tuottanut kaksi selvitystyyppistä kartoitusta: Arjen taidot selvitys²⁰ ja –tietopankki²¹ sekä järjestänyt seminaarit aiheesta.

Arjen taidot selvitys koottiin yhdessä alueryhmien kanssa ja sen keskeinen tulos on kohde-ryhmän moniongelmaisuuksiin esiin tuominen. Vankien monet puutteet arjen taidoissa ovat hyvin yleisiä, joista tyypillisimpiä ovat vaikeudet päivärytmissä ja ruuan valmistuksessa, mutta vaikeuksia on myös raha-asioissa, virastossa asioimisessa ja erilaisten lomakkeiden täytössä. Yksi erityisen suuri pulma kohde-ryhmän keskuudessa on päihdeongelma, joka arvioiden mukaan on noin 90 %:lla vangeista. Myös ammatillisen koulutuksen puuttuminen on hyvin yleistä, joka on kuvaavaa erityisesti naisvankien keskuudessa (noin puolella naisvangeista puuttuu ammatillinen koulutus, kun miehistä se puuttuu noin kolmanneksella).

Hankkeen toimesta Arjen taidot –tietopankkiin on koottu materiaalia rikoksista tuomittujen arjessa selviytymisen ja elämänhallinnan edistämiseen. Tietopankkia on sidosryhmien tahoilta jo tässä vaiheessa kiiteltä, koska se antaa hyvää materiaalia mm. vankien kanssa työskenteleville. Edelleen haasteena on saattaa tietopankki sellaiseen muotoon, että sitä voisivat käyttää vangit itse. Lisäksi haasteellinen tehtävä on saattaa se aidosti vankien käyttöön, ts. markkinoida se sillä tavalla ”houkuttelevaksi”, että vangit siihen tarttuvat ja ottavat todella käyttöön.

3. Arvioinnin tulokset

3.1 Vankilasta vapautuvien asunnottomien tilanne erityisen vaikea

Hankkeen tarpeellisuutta arvioitaessa on lähes yhteen ääneen todettu, että kaikkein vaikein ja haasteellisin tilanne on juuri sillä kohde-ryhmällä, johon Oma koti –hanke kohdistuu. Kun pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman tavoitteet ovat olleet hyvin konkreettisia, niin vaikutuksia arvioitaessa on todettu, että rikostaustaiset henkilöt erottuvat haasteellisuutensa johdosta muista asunnottomien ryhmistä. Kun tavoitteet vähentämishjelmassa ovat toteutuneet määrällisesti hyvin, niin rikostaustaisten henkilöiden kohdalla haasteita on eri kohde-ryhmistä (mm. mielenterveys- ja päihdeongelmaiset miehet ja naiset, monisairaajat, käyttöhäiriöiset, huumeongelmaiset nuoret) selvästi eniten. Asunnon saaneiden joukossa rikostaustaisten keskuudessa vaihtuvuus on ollut suuri. Asunnon säilyttäminen on siis erityinen haaste Oma koti –hankkeen kohde-ryhmään kuuluvilla.

Monet tutkimukset ja selvitykset ovat lisäksi osoittaneet sen, että rikosseuraamusjärjestelmän piiriin tulevat huono-osaisimmat kansalaiset, joiden selviytymistä yhteiskunnassa vaikeuttavat monet puutteet (terveys, toimeentulo, asumisolot, koulutus, elämänhallinta jne.)²². Heidän elämää leimaa tavallisesti ongelmien kasautuminen. Yleensä siteet läheisiin ja perheeseen ovat katkenneet, joten turvaverkkoa ei ole sillä suunnalla odotettavissa. Integroituminen yhteiskuntaan, paluu rikoksettomaan elämään ja asumiskyvyn ja –halun aikaansaaminen saattavat olla niin kaukainen asia, että se edellyttää selkeätä ja jopa jatkuvaa, vuosia kestävää, tukea.

²⁰ Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien arjen taidot sekä niiden kehittäminen. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2010. Oma koti –hanke. Anne Taali, Karoliina Tarvuori ja Vuokko Karsikas. 15.12.2010.

²¹ Arjen taidot –tietopankki. Materiaalia rikoksista tuomittujen arjessa selviytymisen ja elämänhallinnan edistämiseen. Lari Miikkulainen, Rikosseuraamuslaitos 2011.

²² Esim. Normaalisuusperiaatteen toteutuminen vankien, tutkintavankien ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien kohtelussa. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:12.

Asunnottomina vapautuvien henkilöiden asuttamisen haasteiden huomioon ottaen voidaan Oma koti –hankkeen tavoitteen sanoa olevan pikemmin laadullinen kuin määrällinen tehtävä. PAAVO hankkeella on ollut selkeä määrällinen tavoite asuntojen lukumäärän suhteen. Oma koti –hankkeessa sitä vastoin tavoitteen laadullinen luonne muotoutuu sitä kautta, että pelkkä asuntojen olemassa olo ei riitä. Kun tavoite on luoda *toimivia* malleja asuttamiseen, niin kohderyhmien tarpeet huomioiden ensisijaista on huolehtia asumisen tukipalvelujen olemassaolosta.

3.2 Tulokset alueilla lupaavia

Pääasiallinen Oma koti –hankkeen tehtävä on ollut tukea toimivien alueellisten asuttamismallien muodostumista. Kuviossa 1 on arvioinnin näkökulmasta karkea yhteenveto eri alueiden tilanteesta hankkeen loppuvaiheilla syksyllä 2011. Turku ei ole kuviossa mukana, sillä arviointia varten ei saatu lainkaan materiaalia Turusta. Alueityö siellä ei ole keskusteluiden välittämän tiedon mukaan päässyt juurikaan käyntiin. Oma koti –hankkeen eräänlaisena tuloksena voidaan kuitenkin sanoa positiivinen edistys Turussa sen suhteen, että alueryhmää asuttamisen edistämiseksi ollaan parhaillaan käynnistämässä myös Turun seudulla.

Tampere

- vaiheittainen palveluohjausmalli
- yhteistyö
- kunta sitoutunut

Kuopio

- asuntotyöryhmä (jo 1990-luvulta)
- vapautumisen jälkeinen tuki
- vapauttamisyksikkö

Jyväskylä

- moniammatilliset verkostot
- sovellettu Kuopion mallia
- asukasohjaus (sos.isännöinti)

Lahti

- yhdyshenkilörinki
- verkostoituminen

Joensuu

- nopea puuttuminen
- erityinen kohderyhmä nuoret

Oulu

- palveluohjaus
- jalkautuminen

PK-seutu

- ASSO -> Astu
- arviointilomake
- määrällinen haaste

Kuvio 1: Alueiden tilanne syyskuussa 2011 arvioinnin näkökulmasta

Alueet itse ovat kuvanneet tekemäänsä työtä varsin vivahteikkaasti Oma koti –hankkeen pyytämien toimeksiantojen kautta. Myös arviointiseminaarissa 3.10. alueet esittelivät toimintaansa. Tässä kohden ei toisteta sitä kaikkea informaatiota, vaan nostetaan joitain keskeisiä ja yhteisesti hyväksi havaittuja toimintamalleja esiin.

Tampereella toimii erityisen hyvin eri sektoreiden välinen yhteistyö vapautuvien vankien asuttamisessa. Toimijat tuntevat toisensa ja tiedetään keneen ottaa yhteyttä missäkin asiassa. Tampereella hyvät verkostot ovat ”perintöä” edellisiltä hankkeilta, joista keskeisin on Ri-

kosseuraamuslaitoksen vuosina 2002–2005 toteuttama YRE-hanke (Yhteistyössä rikokset-tomaan elämään). Omalta osaltaan onnistumisia Tampereen mallille tuo asuttamisen vaiheistus, jossa vanki sitoutetaan yhteistyöhön jo vankilassaoloaikana, ja henkilö tavallaan vakuuttaa asumisellaan vuokranantajat, jolloin hän etenee askel kerrallaan ”seuraavaan vaiheeseen”. Yksi erittäin tärkeä tekijä Tampereella asuttamisen onnistumisessa on kaupungin sitoutuminen ja myötämielinen suhtautuminen asiaan.

Kuopion mallia kuvaa se, että kaupungissa on toiminut jo 1990-luvulta lähtien asuntotyöryhmä, jonka puitteissa asuttamisen mallia on kehitetty. Alueen omaa mallia leimaa vaihteisuus, vangin roolin korostaminen, toiveiden huomioiminen ja mukaan saamisen työstäminen jo vankilassa oloaikana. Kuopiossa toimii tällä hetkellä vapauttamisyksikkö, johon on saatu Oma koti –hankkeelta tukea, erityisesti vangin sitouttamiseen. Kuopion ja Jyväskylän alueilla on Oma koti –hankkeen myötävaikutuksella myös verkostoiduttu keskenään ja levitetty keskenään hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja.

Jyväskylän alueella on hankkeen aikana menty selkeästi eteenpäin vapautuvien vankien asuttamisessa. Alue toimii jopa hyvä esimerkkinä ja mallin antajana lähes kaikille muille Oma koti –hankkeen alueille. Kaupunki on saatu hyvin mukaan ja sitoutumaan toimintaan. Myös kolmas sektori on aktiivinen toimija, ja asia nähdäänkin alueella aidosti kaikkia hyödyttävänä toimena, jossa jokaisella osapuolella on oma vastuunsa. Jyväskylän Katulähetys ry on yksi konkreettinen taho, jonka kautta saadaan asuntoja, ja joka työllistää useita vankilasta vapautuvia henkilöitä. Kaupunki ostaa palvelut ja Katulähetys järjestää. Ns. sosiaalinen isännöinti, jossa tukea tarjotaan asunnon rinnalla, on myös yksi alueen hyvä käytäntö. Sen puitteissa yhteistyö monen sektorin välillä on erittäin tiivistä.

Lahden alueella onnistunutta työtä kuvaa yhteistyö eri sektoreiden välillä. Alueella toimii yhteistyörinki ”rinkeli”, joka on toiminut Oma koti –hankkeen eräänlaisena työrukkasena. Asuttamistyössä korostetaan asiakkaan omaa motivaatiota, joka pyritään saamaan aikaan. Alueella eri sektorit on saatu hyvin mukaan toimintaan (kunta, päihdehuollon toimijat, kolmas sektori ja Riseala), jolloin keskinäinen tutuus on auttanut paljon.

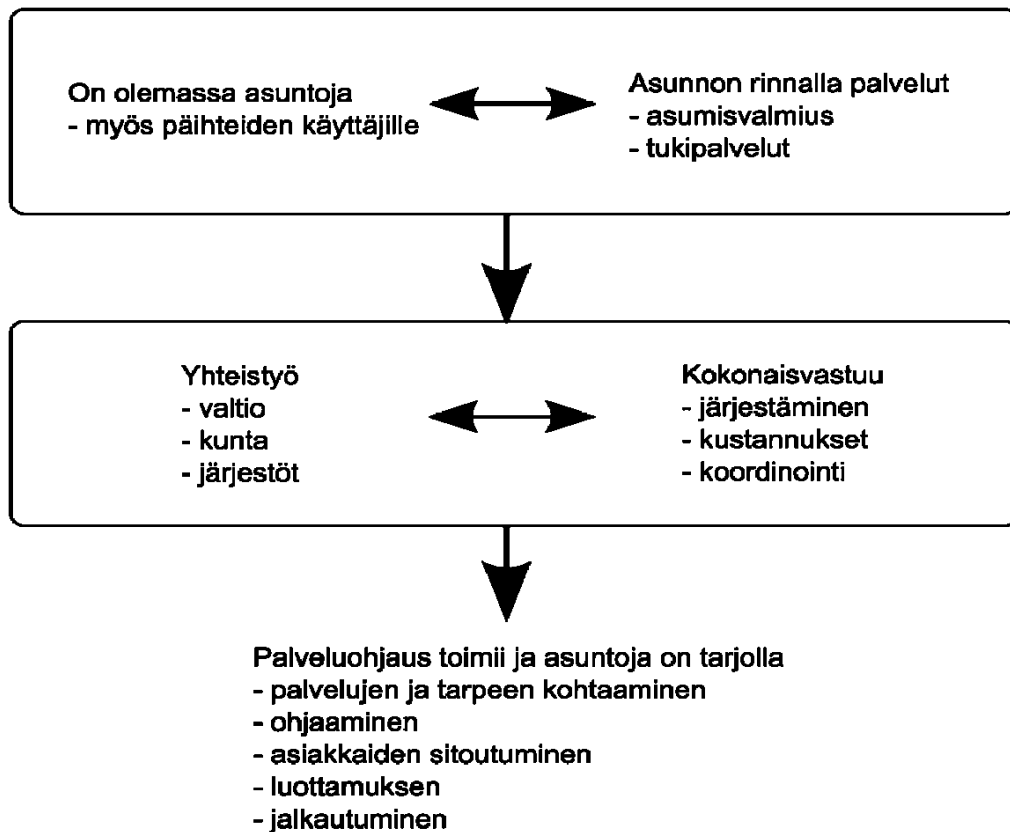
Joensuussa alueen kehittämistyö Oma koti –hankkeen puitteissa on sujunut vaihtelevasti alun innostuksen jälkeen. Alueella on saatu kuitenkin hyvin toimivaksi alueellinen asiakasohjausryhmä ja verkostomallinen vapautumisen tukeminen. Joensuussa on myös positiivista ollut se, että nuoret ovat olleet erityisenä kohderyhmänä. Nuoret on pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa vapautuvien vankien rinnalla kaikista eri asunnottomien ryhmistä nostettu yhdeksi haastavimmaksi kohderyhmäksi.

Oulun mallissa keskiöön nousevat palveluohjaus ja jalkautuminen. Ohjauspalveluihin on olemassa oma yksikkönsä. Myös kokemusasiantuntijuutta on kehitetty ja käytetty ansiokkaasti hyväksi Oulun seudulla. Palveluohjauksellisen toimintatavan ansiosta on myös ”löydetty” sellaisia asiakasryhmiä, jotka kaipaisivat huomiota nykyistä enemmän ja joiden osalta tulevaisuudessa pyritään tekemään töitä. Tällaisia asiakasryhmiä ovat maahanmuuttajat ja romanit.

Pääkaupunkiseudulla (mukana Helsinki, Espoo ja Vantaa) Oma koti –hankkeen työ ei ole saavuttanut sellaista tulosta, jota etukäteen odotettiin. Keskeisiä syitä tähän ovat mm. seuraavat: 1) vapautuvien vankien lukumäärä ja sitä kautta asunnottomien määrä on valtavan paljon suurempi kuin millään muulla alueella Suomessa, mikä tekee asiasta erityisen haastavan, 2) organisaatorakenteet ovat muuttuneet tiuhaan, mikä on hidastanut kaikkea kehittämistä, 3) yksi keskeinen tekijä kehittämistyön jähmeydelle on ollut vetovastuun puuttuminen alueelta (kaikkien kolmen suuren kaupungin kesken ei sovittu heti hankkeen aluksi selkeätä yhteistyörakennetta).

3.3 Hyvä käytäntö: toimiva yhteistyö

Tähän lukuun on koottu alueiden kehittämistyön tulosten perusteella tekijät, joista ns. hyvät käytännöt eli toimivat menettelytavat koostuvat (kuvio 2). Arvioinnin taholta näyttäytyy siltä, että toimiva malli edellyttää muutaman perusasian olemassaolon. Vaiheittain edellytykset ovat seuraavat: 1) asuntoja on tarjolla, 2) asunnon rinnalla on palvelut, 4) yhteistyö eri sektoreiden välillä toimii, 4) joku ottaa veto-/koordinoitavastuun yhteistyöstä, ja 5) kaiken tämän tuloksena saadaan toimiva palveluohjauksellinen toimintatapa, jossa korostuu asiakkaan sitouttaminen luottamuksen ja jalkautuvien palveluiden avulla.

Kuvio 2: Toimivan mallin ”portaati”

Oma koti –hankkeen kohderyhmän vaatavuuden huomioon ottaen toimivan jälkihuollon ja asuttamisen edellytykseksi nousee palveluohjaus. Palveluohjaus on nivelvaiheen tukemista, jossa tavoitteena on asiakkaan elämän tukeminen. Tuki saattaa olla neuvomista ja ohjaamista oikean viranomaisen luokse, ja joissain tapauksissa myös mukana kulkemista, jalkautumista, rinnalla olemista. Monissa tutkimuksissa²³ on todettu, että palvelujärjestelmät (esim. sosiaalitoimi, työhallinto, terveydenhuolto, päihdehoito jne.) kohtaavat asiakkaan ongelmat omista näkökulmistaan, jolloin kokonaisvastuuta yhteensovittamisesta ei ole välttämättä millään taholla. Tässä tilanteessa pelkkä palvelujen olemassaolokaan ei yksistään riitä, jos palvelut ja asiakkaat eivät kohtaa toisiaan.

Palveluohjaus vaatii myös erillistä resursointia. Onnistuneen palveluohjauksen on todettu vaativan enemmän kuin se, että joka taho tekee sitä jonkin verran tahoillaan²⁴. Erityisesti paljon tukea tarvitsevien ryhmien kyseessä ollessa (kuten vapautuvat vangit) sosiaalinen tuki ja

²³ Esim. Rikoksettomaan elämäntapaan. KM 2001:2.

²⁴ Notko, T. (2006): Kuntoutus- ja palveluohjauksen mahdollisuudet. Janus 1/2006.

voimaannuttaminen jäävät helposti kokonaan ulkopuolelle, jos kukaan taho ei erikseen vastaa palveluohjauksesta.

Ei siis riitä pelkästään se, että palveluja on saatavilla, vaan niiden ”perille meno” on myös taattava. On mm. todettu, että ihmisen oma halu ei aina riitä rikoskierteen katkaisemissa, vaan kuntoutuksen jatkuminen vapautumisen jälkeen on ratkaisevassa roolissa.²⁵ Ihmisen on omaksuttava uusi identiteetti vangin identiteetin tilalle. Vangin identiteettiin ei välttämättä lukeudu palvelujen aktiivinen hakeminen eri palveluntarjoajien joukosta. Monesti palvelujen hakeminen on melkoisessa byrokratioiden viidakoissa kuljeskelua, joka vaatii keneltä tahansa ihmiseltä viitseliäisyyttä ja aktiivista roolia. Tämä ei välttämättä siinä vaiheessa kiinnosta vankia, kun vapautuminen on käsillä. Tässä tilanteessa luotettava tukihenkilö, joka kertoo palveluista ja tukee asiakasta, voi olla ratkaiseva asia selviytymisen kannalta.

4. Yhteenveto arvioinnin tuloksista

Seuraavassa listassa on koottu tiivistetysti arviointikatsauksen sanoma:

- Tarve Oma koti –hankkeen tyyppiselle toiminnalle on mitä ilmeisin. Vankilasta vapautuvien asunnottomien henkilöiden tilanne on kaikkein huonoin suhteutettuna kaikkiin pitkäaikaisasunnottomiin. Tuen tarve on suuri ja elämän monet haasteet ja ongelmat ovat usein kasautuneet jo vuosien ajalta.
- Oma koti –hanke on tarttunut vaikeaan asiaan erittäin ansiokkaasti. Hanke on ainoa laatuaan sen suhteen, että kohderyhmänä ovat asunnottomat rikostaustaiset henkilöt. Asiaan on kiinnitetty uudella tavalla huomiota ja yhteisesti on alettu hakea toimintamalleja asuttamiseen.
- Alueiden kehittämistyö Oma koti –hankkeessa on mennyt lähes joka alueella selkeästi eteenpäin. Selittävänä tekijänä onnistumisille on yleensä ollut yhteistyön sujuminen, kunnan roolin vahva läsnäolo ja sitoutuminen sekä vetovastuun ratkaiseminen alueen sisällä. Onnistuneet aluemallit ovat useissa tapauksissa myös peruja edellisiltä hankkeilta tai muilta yhteistyörakenteilta. Varsinaista Oma koti –hankkeen osuutta asioiden kehitykselle on vaikea tarkasti osoittaa. Hanke on kuitenkin tuonut keskustelua alueiden väliseen vuorovaikutukseen, mitä kautta hanke on selkeästi lisännyt hyvien käytäntöjen leviämistä alueiden välillä.
- Yhteistyö, mihin alueiden hyvät käytännöt lähes aina kiteytyvät, eivät välttämättä vaadi suuria resursseja. Hanke toimii usein hyvänä alulle panijana, jolloin toimijat saatetaan yhteen. Kun ”langat on koottu yhteen”, niin yhteistyörakenteet jatkavat todennäköisesti joka tapauksessa matalammalla kynnyksellä toimintaansa, vaikka hanketta ei enää olisikaan.
- Toimiva asuttamismalli vankilasta vapautuvien osalta koostuu siitä, että asuntoja on tarjolla sekä niiden rinnalla toimii tuki ja ohjaus palveluihin. Kokonaisuudessaan palveluohjauksellisen mallin olemassaolo edellyttää myös, että alueen sisäisesti eri sektoreiden (kunta, valtio ja kolmas sektori) vastuunjaosta on sovittu ja jokin taho kantaa kokonaisvastuun, joka yleensä on kunnalla, koska viime kädessä kuntaa vastaa kuntalaistensa sosiaalipalveluista.
- Vapaudessa suoritettavien rangaistusten kohdalla on erityisen tärkeää palveluiden olemassaolo ja niihin ohjaamisen toimivuus. Kokemuksia on siitä (etenkin naisvankien kohdalla) että asuntoa ei ole, joten rangaistuksen suorittaminen vapaudessa ei

²⁵ Esim. Karsikas, V. (2005): ”Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis”. Päihdeongelmaisten vankien voimaannuttaminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005.

onnistu. Myös yhdenvertaisuuden kannalta asunnon olemassaolo on taattava, jotta erilaiset rangaistusmuodot ovat eri ryhmien saatavilla.

- Kustannuskysymyksiltään palveluiden kustantaminen asumisen rinnalle on pieni hinta siihen nähden, jos rikoskierre saadaan katkaistua. Palveluiden kustannukset vaihtelevat noin 50 euron tienoilla, kun taas yksi vankilavuosi on bruttokustannuksina vajaa 70 000 euron luokkaa (suljettu laitos runsas 73 000 €, avolaitos vajaa 59 000 € ja valvottu koevapaus vajaa 18 000 €).

5. Haasteet ja mahdollisuudet hankkeen jälkeen

Oma koti -ulkoinen arviointi esittää muutamia kysymyksiä, joita on hyvä pohtia jatkotoimenpiteitä suunniteltaessa:

1. Kun vapautuvien vankien jälkihuoltopalvelut ovat yhteistyön varassa (valtio, kunta, kolmas sektori), niin on tärkeää pohtia a) miten tämä toteutetaan käytännössä?, b) kuka "omistaa" eli ottaa haltuun ja koordinoi yhteistyötä, sekä c) mikä on minkäkin tahon vastuu asioiden hoidossa?
2. Miten jatkossa alueiden "hyvät käytännöt" voidaan siirtää muille alueille? Ovatko ne ylipäätään siirrettävissä, ja millä edellytyksillä? Verkoston juurruttaminen on aina paikallinen tehtävä, joten olisiko esimerkiksi alueellinen kehittämishanke hyvä paikka ja mahdollisuus "siirtämiseen"?
3. Erityisesti vapaudessa suoritettavien rangaistusten (valvottu koevapaus ja valvontarangaistus), ja vapauttamisyksikkötoiminnan, yhteydessä on hyvä mahdollisuus toteuttaa ja kehittää edelleen palveluohjauksellisia ja vaiheittaisia tukemisen malleja. Miten näissä varmistetaan ja panostetaan palveluohjauksen edelleen kehittämiseen? Miten ylipäätään eri rangaistusmuodoissa taataan palveluohjaus joka alkaa jo vankilassaoloaikana?
4. Mahdollisen jatkohankkeen osalta on tärkeää pohtia, mitkä ovat hankkeen tavoitteet ja tämän hetken haasteet. Mikä tulee olemaan, ja mikä tulisi olla, Rikosseuraamuslaitoksen rooli tulevassa hankkeessa? Jonkinasteinen resursoinnin lisäys koordinointiin ja toteuttamiseen suhteessa nyt toteutettuun Oma koti -hankkeeseen olisi paikallaan.

Liite 2. OMA KOTI -HANKKEEN ALOITUSSEMINAARI 12.06.2008

Hallituksen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma 2008 – 2011
Rikosseuraamusalan ja eri yhteistyökumppaneiden yhteisen kehittämissuorjetin
käynnistäminen

Paikka **Kokoushuone Julkisuus, Oikeusministeriö
Eteläesplanadi 10
Helsinki**

OHJELMA

TORSTAI 12.06.2008

klo 10.00-10.15	Avaus
pääjohtaja Esa Vesterbacka
klo 10.15-10.45	Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishanke
ylitarkastaja Peter Fredriksson, Ympäristöministeriö
klo 10.45-11.15	Vapautuvien vankien asunnottomuus ja yhteistyö eri toimijoiden
kanssa Rikosseuraamusalan näkökulmasta
Itä-Suomen aluevankilan johtaja Heikki Kokkonen
klo 11.15-11.45	Case Kuopio
sosiaalityön johtaja Jarmo Rautjärvi
klo 11.45-12.15	Palveluntuottajan puheenvuoro:
Kriminaalihuollon Tukisäätiö
toiminnanjohtaja Jukka Mäki
klo 12.15-12.45	Palveluntuottajan puheenvuoro:
Silta-Valmennus ry.
toiminnanjohtaja Sampo Järvelä
klo 12.45-13.00	Päivän päätös
Erityisasiantuntija Jari Lohi

Liite 3. OMA KOTI -HANKKEEN SEMINAARI 30.11. – 1.12.2010

Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Tikkurila
Järjestäjät Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö ja Kriminaalihuollon tukisäätiön
Vankien asumisen tukiprojekti

OHJELMA

TIISTAI 30.11.2010

- 9.30 Tulokahvi
- 10.00-10.15 Päivien avaus
Ylitarkastaja Vuokko Karsikas, Rikosseuraamuslaitos
- 10.15-11.00 **Vankilasta kotiin vai kadulle?**
Asunto ensin -ohjelma vankilasta vapautuvan näkökulmasta
Erikoistutkija Riitta Granfelt, Socca
- 11.00-11.45 **Nuorten vankien polku vapauteen**
Palveluohjaaja Reetta Pihl, WOP-kuntoutus, Kriminaalihuollon tukisäätiö ja Eri-
tyisohjaajat Mari Kauppinen ja Anki Koschin, Kev
- 11.45-12.15 **Nuorten asumisen sisältöpalvelut sosiaalisena vahvistamisena**
Rikosseuraamustyöntekijä Markku Rautiainen, Joensuun yhdyskunta-
seuraamustoimisto, Joensuun seudun nuorisoasuntoyhdistys (puheenjohtaja)
- 12.15-13.15 Lounastauko
- 13.15-13.45 **Arjen perustaitojen opettelu suljetussa vankilassa**
Ohjaaja Erja Voutilainen, Riihimäen vankila
- 13.45-14.15 **Avolaitos vapauteen valmentajana**
Johtaja Tuula Tarvainen, Laukaan vankila ja Jyväskylän yhdyskuntaseu-
raamustoimisto
- 14.15-14.35 **Arkielämän taitojen käsikirjan esittely**
Tarkastuspäällikkö Riitta-Leena Salovaara, Rikosseuraamuslaitos
- 14.35-15.00 Kahvitauko
- 15.00-16.30 **Ryhmäyöskentely: ”Miten rikoksista rangaistujen arjen taitoja voidaan
kehittää”** Näkökulmia
- arjen taitojen arviointi
- siviilissä, avovankilassa ja suljetussa vankilassa
- vankilaolosuhteet ja laitoshuollon käytännöt / omatoimisuus
- yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen, kuntien ja muiden toimijoiden kesken se-
kä jatkumot

Keskiviikko 1.12.2010

9.00-10.00 Ryhmätöiden purku

10.00-11.30 **Tampereen malli vapautuvien asunnottomuuden vähentämiseksi**

Kylmäkosken vankilan edustaja

Toiminnanjohtaja Sampo Järvelä, Siltavalmennus

11.30-12.30 Lounastauko

12.30-13.00 **Vantaan kaupungin yhteistyömalli vankiloiden kanssa**

Sosiaalityöntekijä Eira Toukola ja sosiaaliohjaaja Anna Koistinen

13.00-13.30 **Vangin vapautumisen valmistelu Vanajan vankilassa**

Projektisosiaalityöntekijä Erja Pietilä, Kriminaalihuollon tukisäätiö - Vanajan vankila

13.30-14.00 Kahvi

14.00-14.30 **Kriminaalihuollon tukisäätiön kokemuksia valvotusta koevapaudesta**

Kriminaalihuollon tukisäätiön edustaja

14.30-15.00 **Asumisen ohjauspalvelu vapautumisen jälkeen**

Palveluesimies Heikki Haapapuro, Oulun kaupunki

15.00-15.15 Päivien päätös

Toiminnanjohtaja Jukka Mäki, Kriminaalihuollon tukisäätiö

Liite 4. OMA KOTI -HANKKEEN ARVIOINTISEMINAARI 3.10.2011

Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Tikkurila

OHJELMA

MAANANTAI 3.10.2011

9.30-10.00 Aamukahvi

10.00-10.15 Päivän avaus

10.00-12.00 Alueryhmien oman työn analysointi
Alueryhmien edustajat

12.00-13.00 Lounas

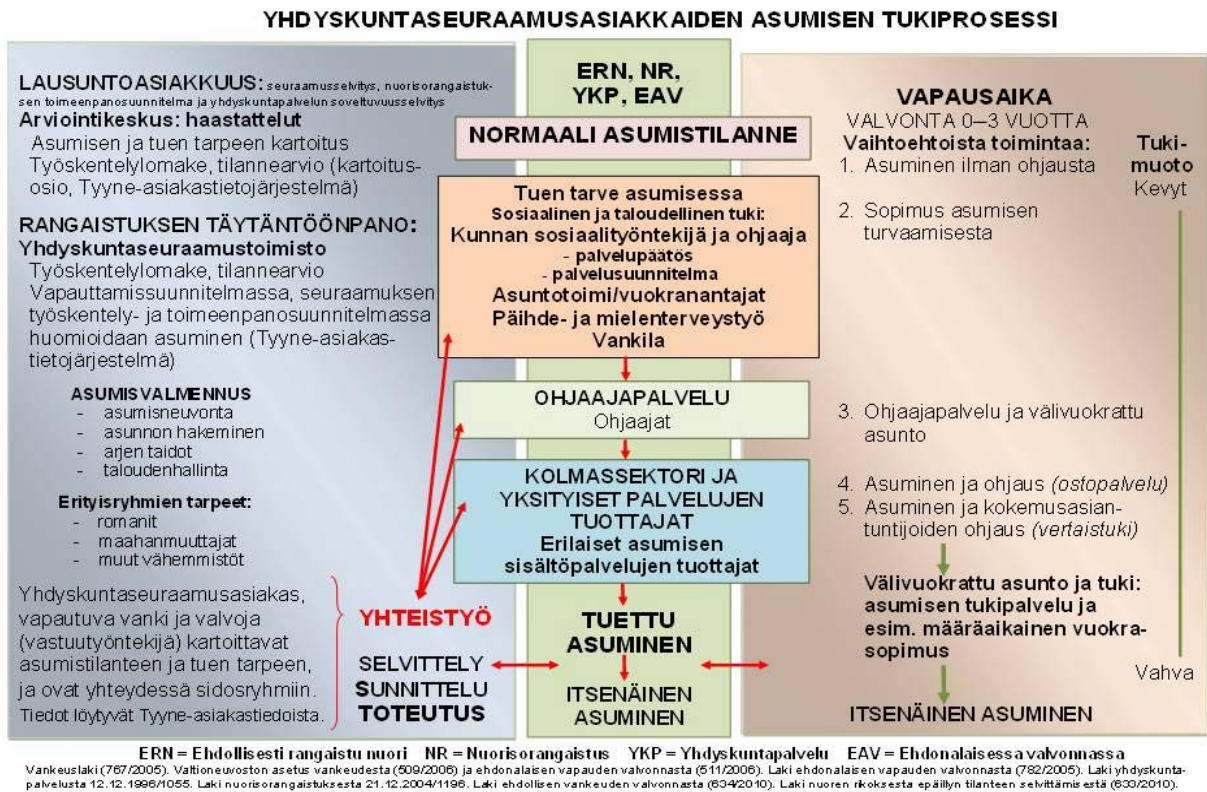
13.00-15.00 Ulkopuolisen arvioitsijan katsaus
Kati Tuokkola

Keskustelua

15.00-15.30 Päivän yhteenveto ja päätös

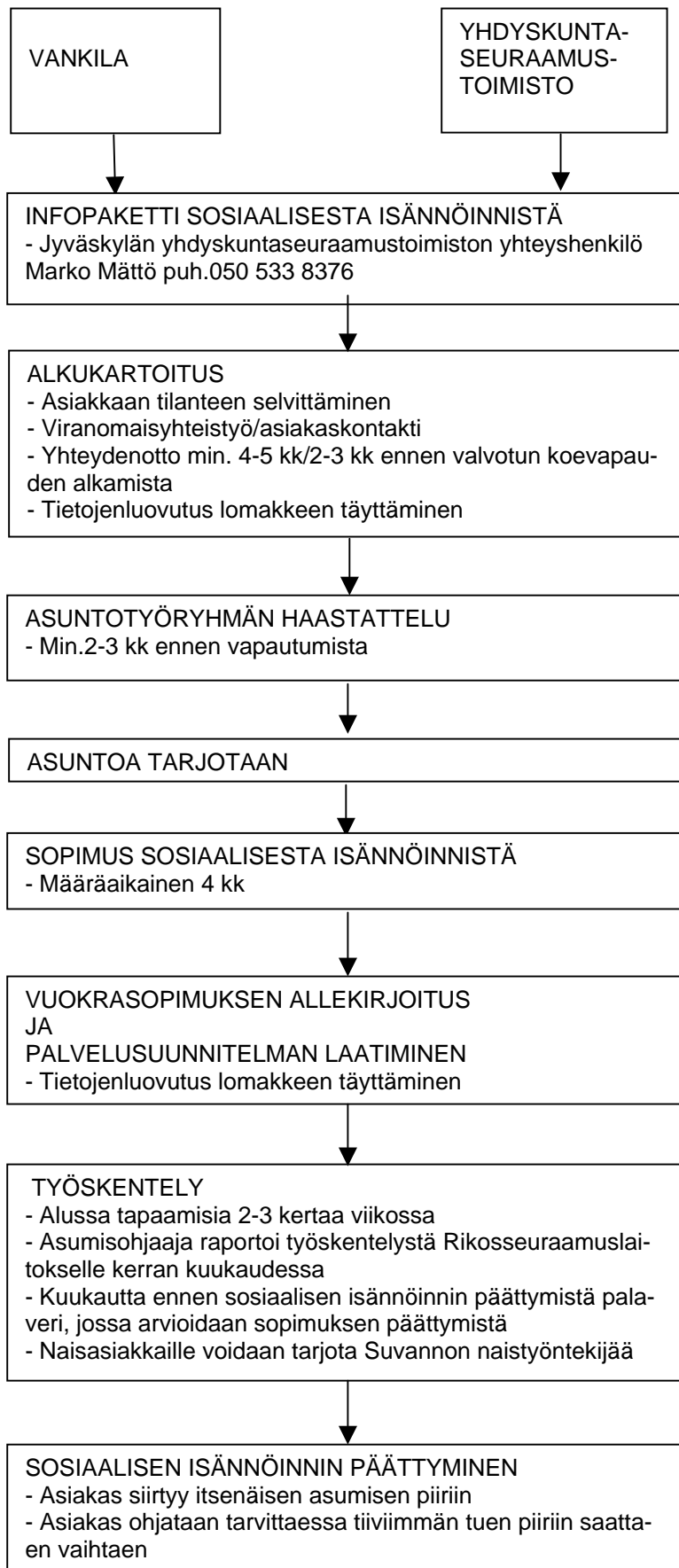
Liite 5. RIKOSSEURAAMUSASIAKKAAN ASUMISEN TUKIPROSESSI

Rikosseuraamuslaitoksen ja Nuorisotasuntoliitto ry:n prosessikuvaus

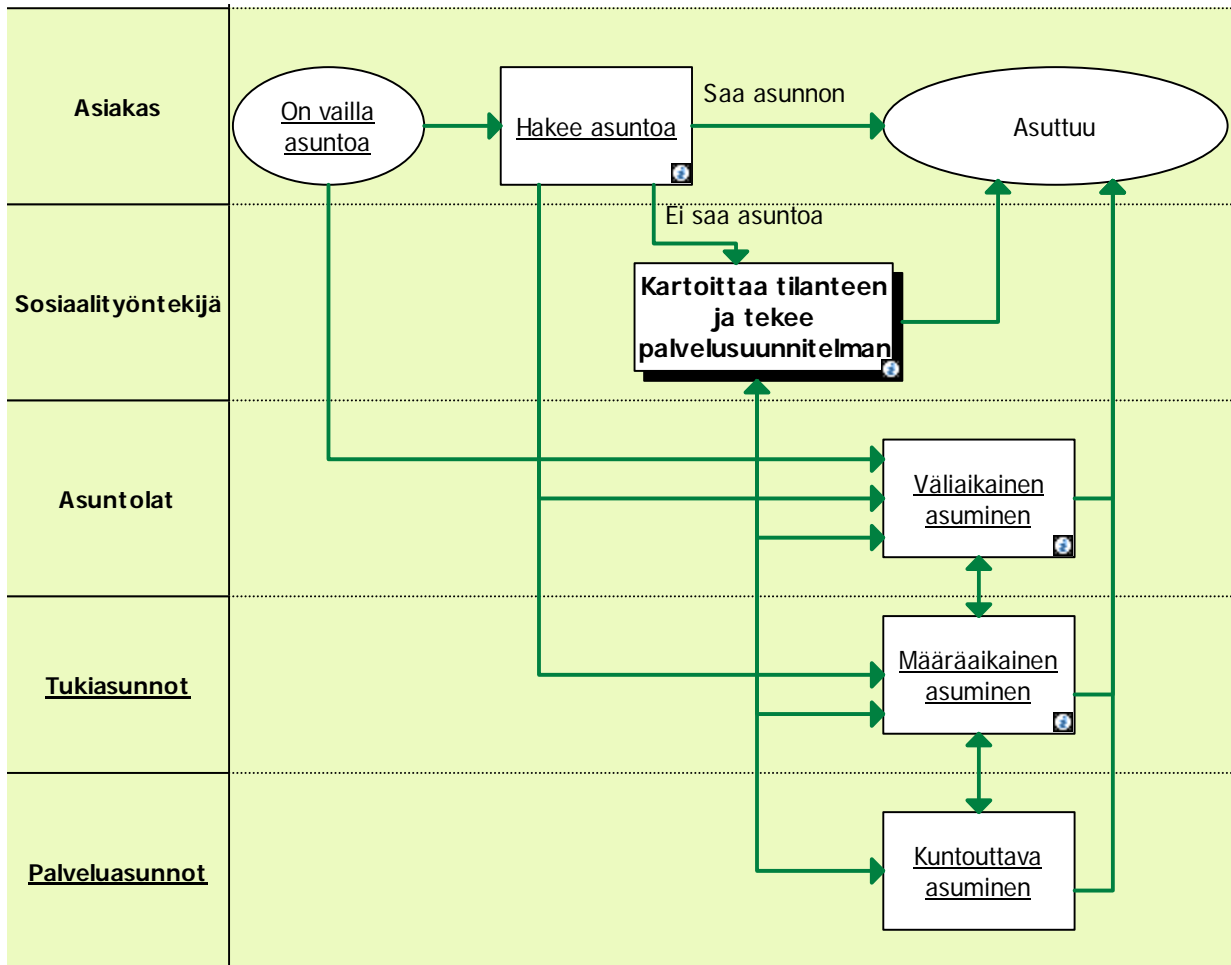

Liite 6. SOSIAALISEN ISÄNNÖINNIN PROSESSI JYVÄSKYLÄSSÄ

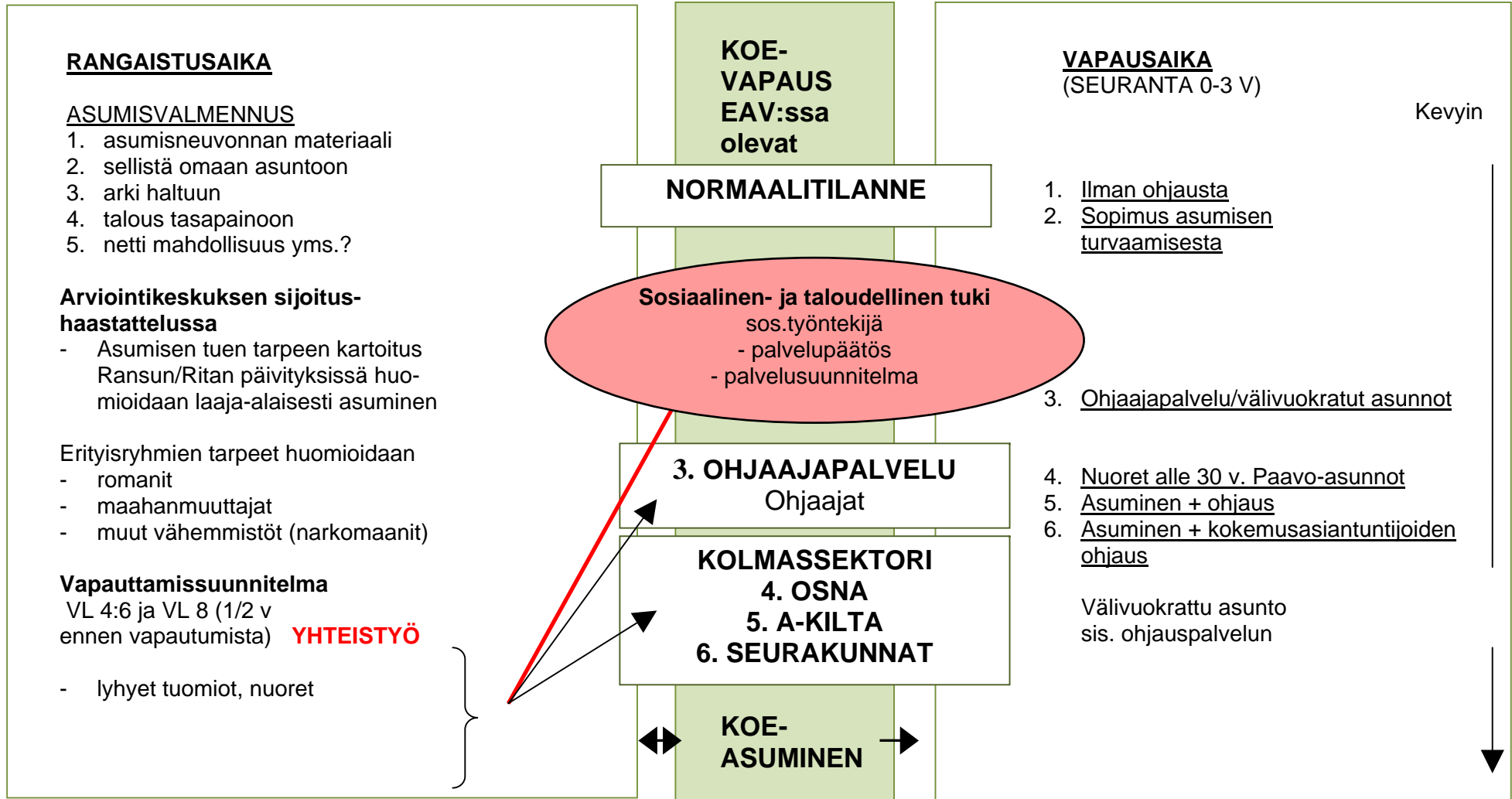
(asukasohjaajat)

Liite 7. ASUNNOTTOMAN PROSESSI LAHDESSA

Liite 8. OULULAISTEN VAPAUTUVIEN VANKIEN TUETUN ASUMISEN PROSESSI

Ransu= Rangaistusajan suunnitelma **Rita=** Riski- ja tarvearvio (asumisenosio) **EAV=** Ehdonalaisessa valvonnassa. (1.12.2010/HH)